

389

DE NEDERLANDER
ONDER DE INLANDERS
IN
NEDERLANDSCH-INDIË

DOOR

W. RIJKEE Mz.

OUD-HOOFDONDERWIJZER IN NED.-INDIË

UITGEVER: W. RIJKEE Gz., ROTTERDAM

**DE NEDERLANDER
ONDER DE INLANDERS
IN
NEDERLANDSCH-INDIË**

DOOR

W. RIJKEE Mz.
OUD-HOOFDONDERWIJZER IN NED.-INDIË

UITGEVER: W. RIJKEE Gz., ROTTERDAM

I. INLEIDING.

De eerste kennismaking van den Nederlander met de **Indische** samenleving is verschillend van aard, al naar gelang van 't karakter van den nieuweling, van z'n ontvankelijkheid voor 't vreemde en van de mate, waarin hij zich heeft voorbereid op 't nieuwe leven, dat hem daar wacht; in 't kort, van z'n maatschappelijk aanpassingsvermogen.

Voor al in de aanraking met de inheemsche bevolking ondervindt hij vaak groote moeilijkheden.

Nu schijnt zich in den laatsten tijd bij den Nederlander, die in Indië komt, de neiging te vertoonen om de aanraking met den Inlander te beperken tot het onvermijdelijke. Mag die neiging verklaarbaar zijn bij hen, die door hun beroep hoofdzakelijk in 'n Europeesche omgeving komen en blijven, verstandig kan ze niet genoemd worden, allermint van Nederlanders, die hun arbeidsveld voor 'n belangrijk deel vinden in de **Inlandsche** samenleving. Op den duur toch, zoo niet al heel spoedig, zou die houding aanleiding kunnen geven tot pijnlijke situaties.

Van iederen Nederlander, wiens ernstig streven 't is om tot 'n goede verstandhouding te komen met den Inlander, mag zeker wel verwacht worden, dat hij eenig belang zal stellen in wat daartoe noodig wordt geoordeeld te weten, te **doen** en te **laten**.

't Doel van deze korte studie nu is om, ter tegemoetkoming in dat streven, eenige noodzakelijke kennis bij te brengen van de zeden, gewoonten en karaktereigenschappen van den Inlander in 't algemeen, alsook om

den omgang met hem van verschillende zijden te belichten.

Daarbij zij opgemerkt, dat we den term „Inlander” wenschen opgevat te zien in den algemeenen zin van „inheemschen bewoner” — van den „Indonesiër”, zooals hij meer en meer wordt geheeten — gelijk de Nederlander dat is van Nederland, terwijl we de z.g. primitieve rassen van den Archipel bij onze beschouwingen daarvan uitsluiten. En 't begrip „omgang” gebruiken we in den zin van sociaal **contact**, niet in dien van gezellig verkeer.

Voor elken omgang, met werktuigen, dieren of menschen, is kennis noodig, en voor den omgang met menschen nog bovendien 'n **houding**, 'n gemoedsgesteldheid.

Die houding wordt in hoofdzaak bepaald door 's menschen werelddeschoouwing en levensopvatting, maar kan door kennis verbeterd worden, zoodat de omgang gemakkelijk en aangenaam wordt.

Nu staat de wijze van omgang der menschen in 't algemeen in nauw verband met hun **maatschappelijke verhouding**, en deze is, wat betreft den Nederlander en den Inlander, van bizonderen aard. De Nederlander toch komt als vreemdeling onder de Inlandsche bevolking in Indië, maar voelt zich daar al dadelijk eenigszins thuis. De Inlander echter blijft in hem in menig opzicht nog den vreemdeling zien.

Dan acht de Nederlander zich, in verband met de staatkundige verhouding van z'n vaderland tot Indië, over 't geheel de meerdere, maar om die vermeende meerderheid erkend te zien door den Inlander, zal hij die hebben te toonen, en dan niet door z'n uiterlijke verschijning alleen, of door 'n meesterachtig optreden, maar door innerlijke beschaving.

Daar zijn echter bizondere moeilijkheden aan verbonden. Van den kant van den Nederlander liggen die in z'n zucht om den „kleinen man”, „Kromo”, klein te houden, in z'n heerscherswaan en z'n rasvooroordeel. Hij zal die neiging moeten opgeven en in den Inlander

'n medemensch gaan zien met gelijke rechten als hij, en bedenken, dat de verhouding tot den Inlander niet meer is „als jegens kinderen, die met strengheid moeten worden behandeld,” en dat 't rascriterium uit den tijd is. Bovendien, „Kromo”, de volksmassa, is niet meer klein te houden. Hij wordt voorgelicht door partijleiders op meetings en in vergaderingen, waardoor 't bewustzijn van eigen kracht in hem wordt opgewekt. 't Zou dan ook struisvogeltactiek zijn, als de Nederlander de oogen sloot voor deze, zij 't langzame, verandering van Kromo's mentaliteit.

'n Groote moeilijkheid ligt voor den Nederlander ook in de achterdocht, 't wantrouwen van den Inlander, 'n mentaliteit, die wel eigen is aan alle menschen, die elkaar vreemd zijn, maar die bizonder uitkomt bij „Kromo” en voor 'n goed deel moet worden toegeschreven aan 't groote verschil in zeden en gewoonten en 'n eeuwenlange treurige ervaring in den omgang met vreemdelingen.

'n Onmisbare voorwaarde nu voor den omgang met den medemensch is, dat men elkaar verstaat en begrijpt, zoodat men geen vreemdeling voor elkaar blijft, maar nader tot elkaar komt.

Onder de bestaande omstandigheden mag echter niet in de eerste plaats toenadering verwacht worden van den Inlander. Als de Nederlander zich de meerdere voelt, moeten de natuurlijke hinderpalen, die 'n goede verstandhouding in den weg staan, door hem worden opgeruimd; en hij mag zich niet laten ontmoedigen, als z'n pogingen daartoe niet dadelijk waardeering ondervinden. Dat hebben terecht **missie** en **zending** ingezien, die, ook eerst op den langen duur, door middel van onderwijs, ziekenverpleging en 't toonen van belangstelling 't vertrouwen der Inlanders, onder wie zij werken, hebben gewonnen.

De Nederlander zal zich daarvoor, evenals zij dat deden, op de hoogte moeten stellen van de **zed**en en

gewoonten van den Inlander, van zijn godsdienst en volkskarakter, en als middel daartoe zich eenigermate vertrouwd moeten maken met de algemeene omgangstaal. Nu hoort men wel de luchthartige opmerking: „O, die kennis doet men 't best op in de praktijk.” Zeker, maar afgezien nog van de moeilijkheid om praktische ervaring naar waarde te schatten en te benutten, wie 't daar alleen op laat aankomen, betaalt z'n zoo verkregen kennis allicht met schade en schande. Neen, voorbereiding is beslist noodzakelijk voor hem, die zijn toekomst gaat zoeken in 't vreemde land. En naarmate de Nederlander meer op de hoogte komt van de volkszedes en gewoonten, vooral beter de omgangstaal beheerscht, wordt z'n belangstelling voor de Inlandsche samenleving verhoogd, z'n eigenwaan op den achtergrond geschoven en neemt, 't is bekend, 't vertrouwen van den Inlander in den Nederlander toe.

Wat we nu in dit werkje geven, meenen we voor die kennis als grondslag te mogen aanbevelen; we hebben bij de samenstelling, behalve uit eigen ervaring, geput uit:

1. J. C. v. Eerde. Koloniale Volkenkunde, deel I, Omgang met Inlanders (1916).
2. H. Geurtjens M. S. C. Uit een vreemde wereld of het leven en streven van den Inlander op de Keieilanden (1921).
3. Dr. N. Adriani. Het animistisch heidendom als godsdienst (1922).
4. Id. De zending in Midden-Celebes (1921).
5. J. H. F. Kohlbrugge. Blikken in 't zieleleven van den Javaan en zijner overheerschers (1907).
6. Dr. Herman ten Kate. Psychologie en ethnologie in de koloniale politiek (Ind. gids 1916).
7. Onderzoek naar de oorzaken van de mindere welvaart der Inlandsche bevolking op Java en Madoera (1914).
8. Door duisternis tot licht. Gedachten over en voor

het Javaansche volk, van **Raden Adjeng Kartini** († 1904).

9. **L. H. C. Horsting**. Prawiro. Zwerftochten door Indië (1924).
10. **Dr. Albert Schweitzer**. Aan den zoom van 't Oerwoud.
11. **Th. J. A. Hilgers**. Het Leven in Insulinde (1914).

Verder steke men z'n licht op bij „oud-gasten,” vooral bij hen, die door langdurige, nauwe aanraking met de bevolking deze in allerlei levensomstandigheden hebben waargenomen, zooals bestuursambtenaren en planters; ook bij missionarissen en zendelingen, wier omgang met den Inlander niet 't oppervlakkig karakter draagt, waardoor de gewone omgang zich meestal kenmerkt; en bij Inlandsche ambtenaren, volkshoofden en hoogstaande Inlanders, de beste kenners van land en volk. Inzonderheid door medewerking van de laatsten heeft de „Commissie voor 't onderzoek naar de oorzaken der mindere welvaart op Java en Madoera” waardevolle stof verkregen, die den Nederlander 'n juisten blik kan geven op 't karakter en de gedragingen van den Inlander. Maar vooral eigen ervaringen in den omgang met hem, beschouwd in 't licht van 'n dergelijke voorstudie, kunnen leiden tot beter begrijpen, waardoor misverstand kan worden weggenomen en de kloof overbrugd tusschen twee volken, wier beider belang meebrengt, dat zij in goede verstandhouding met elkaar leven.

Om daar echter toe te komen, zal de Nederlander zich in de eerste plaats helder bewust moeten worden van eigen gebreken. Zijn gebreken toch en onbekendheid met de taal, de zeden en gewoonten en 't karakter van den Inlander, zijn de oorzaak, dat er fouten worden begaan, die aanleiding kunnen geven tot conflicten of tot 'n gespannen verhouding, die 't verblijf van den Nederlander in Indië soms zeer onaangenaam maken.

Leerrijk voor den Nederlander bij z'n omgang met den Inlander is ook wat Dr. Albert Schweitzer schrijft over den Neger in: „Aan den zoom van het Oerwoud”.

De vraag: „Hoe moet de omgang zijn met dat natuurvolk?” beantwoordt hij als volgt:

„Ik moet hun toonen, dat ik de menschelijkheid in ieder mensch waardeer. Die gezindheid moeten zij aan mij kunnen merken. Nu is de Neger 'n kind. En zonder gezag is met 'n kind niets te beginnen. Ik moet derhalve den omgang zóó inrichten, dat daarin mijn natuurlijk gezag tot uitdrukking komt. Ik heb daarom als devies aangenomen: Ik ben je broeder, doch je oudere broeder.” En verder:

„Vriendelijkheid met gezag te paren is 't groote geheim van den goeden omgang met de inboorlingen.”

Dan vraagt hij: „Hoe krijgt men gezag?”

„Werkelijk gezag heeft de blanke eerst als de inboorling hem ten volle respecteert. We moeten ons niet verbeelden, dat 't natuurkind achting voor ons heeft, omdat we meer weten of kunnen dan hij. Alleen **zedelijk overwicht** is in staat gezag te winnen.”

't Meerderheidsgevoel van den Nederlander nu wekt bij hem onwillekeurig de neiging op om den Inlander zijn z.g. volksondeugden af te leeren. Maar als de Nederlanders willen, dat hij zich in den maatschappelijken omgang tot hùn deugden aangetrokken gevoelt, dan moeten zijzelf voor den Inlander tenminste voorbeelden zijn van maatschappelijke deugzaamheid.

II. ZEDEN EN GEWOONTEN EN KARAKTER VAN DEN INLANDER.

Zijn godsdienst.

De zeden en gewoonten van den Inlander staan in nauw verband met z'n godsdienst; dezen moet men dan

ook kennen om de eerste te begrijpen. 't Grootste deel der Inlandsche bevolking is Mohamedaan. In 't volgen van de voorschriften van den Islam, is de één nauwgezet, de ander onverschillig; op religieuse feestdagen heeft er 'n godsdienstige opleving plaats; dezelfde verschijnselen als in de Christenwereld. Maar bij den Inlander werkt nog 'n bijzondere prikkel. Velen koesteren n.l. 't verlangen, 'n bedevaart naar Mekka, de „hadj”, te maken, die trouwens door den Islam als plicht is voorgeschreven. Teruggekomen zijn zij „hadji”, en 'n hadji is vaak 'n man van gewicht in z'n kampong: hij is gerechtigd de Arabische kleeding te dragen; hij krijgt 'n eereplaats bij festiviteiten, wordt overal opgemerkt en met onderscheiding behandeld door z'n geloofsgenooten. Behalve aan zeker aureool van heiligheid heeft hij dat ook te danken aan z'n meerdere ontwikkeling: hij heeft meer van de wereld gezien dan z'n desagenooten, heeft omgang gehad met vreemdelingen en zoo 'n ruimeren kijk op de dingen gekregen.

Toch, ondanks den diepgaanden invloed van den Islam, wordt nog veel van 't doen en laten van den Inlander, bewust of onbewust, beïnvloed door 't **animisme**, 't geloof van zijn verre voorvaderen, uit den tijd, dat hij nog niet in aanraking was met den Hindoe en den Mohamedaan; 't geloof, dat nog wordt aangehangen door de heidensche bevolkingsgroepen van den Archipel. Deze aangeboren en door de adat onderhouden volksovertuiging mag dus niet buiten beschouwing blijven; vele volksgebruiken toch zijn daaruit te verklaren.

Voor den **animist** dan is alles in de natuur bezielde: menschen, dieren, planten, zelfs mineralen; elke werking in de natuur gaat uit van willende, denkende wezens: geesten, daemonen en spoken, die òf vrij rondzwerven, òf zich belichamen in boomen, dieren, enz.

De animist kent geen oord van vergelding na den dood. Bij z'n dood is z'n rekening vereffend. Z'n ziel trekt zich uit 't lichaam terug, waart als schim nog

eenigen tijd rond in de omgeving, waar zij 't lichaam verlaten heeft, en volgt dat naar 't graf. Sterfhuis en begraafplaats worden daarom gevreesd en vermeden, vooral gedurende den nacht, den dag der schimmen.

De **schimmen** hebben dezelfde behoeften en neigingen als de mensch, maar om daaraan te voldoen hebben zij alleen **de ziel der dingen** noodig. Van al wat hun wordt aangeboden nemen zij de ziel tot zich, zoodat 't geofferde wel mag bederven of door menschen worden weggenomen; als de ziel er uit is, hebben de dingen geen waarde meer voor hen.

Op grond van dit geloof aan 'n dubbel bestaan van den mensch, aan de losheid van verband tusschen lichaam en ziel, en aan de invloeden, die van buitenaf daarop werken, meent de Inlander door verwensching, door tooverspreuken of magische handelingen, ander-mans lichaam, zelfs op afstand, te kunnen schaden of dooden.

Overtuigd, dat goden en geesten hun invloed uitoefenen op alle handelingen der menschen, onderneemt de animist niets zonder eerst door offers te trachten hun medewerking te krijgen of althans hun tegenwerking af te koopen. Zoo doet de landbouwer, de jager en ook de dief. Voorspoed in handel of onderneming, gezondheid en levensduur dankt de animist aan de gunst der goden en andere onzichtbare wezens. En wie voorspoed heeft is braaf, wie tegenspoed heeft is slecht; dat is van velen de moraal. Voorts is zijn godsdienst in hoofdzaak 'n godsdienst van vrees voor straf.

Dit animisme nu beheerscht in sterke mate 't gemoedsleven van den Inlander.

In nauw verband met dit geloof staat de vereering van voorouders, die verlangen, dat hun instellingen worden onderhouden, hun voorbeelden worden nagevolgd. 't Opvolgen van den wil der voorouders is voor den animist **deugd**. Dit verklaart 't in ons oog starre conservatisme van den Inlander, dat daarom nog geen „dom-

heid" genoemd mag worden. En wij Nederlanders mogen niet verwachten, dat de Inlander zijn opvattingen zoo maar opgeeft voor onze inzichten. De vereering van de geesten der voorvaderen is gebaseerd op 't geloof, dat 't leven zich voortzet na den dood, dat de dood 't familieverband niet verbreekt en de geesten der overledenen getuigen zijn van alles, wat de animist doet of onderneemt.

In 't gedachtenleven van den Islamietischen Inlander speelt 't noodlot 'n groote rol. Al wat er met hem gebeurt, is voorbeschikt. Desniettemin is hij geen volslagen fatalist; naast 't noodlot toch staan goden en geesten, aan wie 't bestuur der wereld, dus ook zijn leven, is overgelaten. Die goden en geesten kunnen vertoornd en gunstig gestemd worden, waardoor de Inlander toch tot op zekere hoogte meester is van z'n lot.

De **goden** kan hij niet weerstreven, de **geesten** echter meent hij gemakkelijk om den tuin te kunnen leiden, daar zij in z'n voorstelling niet veel hoger staan dan hijzelf, behept met menschenlijke gebreken als jalousie, wraakzucht, ijdelheid en egoïsme. Mislukken z'n pogingen, wel dan was 't voorbeschikt en hij legt er zich voorloopig bij neer. Intusschen houdt dit geloof hem in voortdurende onrust. De angst voor den toorn en de wraak der geesten, waarvan er velen belust zijn op plagen en schaden, knaagt aan z'n levensgeluk.

Vele maatschappelijke gebruiken nu dienen om goden en geesten gunstig te stemmen of hun toorn te bezweren, hun wraak af te wenden. Echter hebben Hindoeïsme en Islam 'n beschavenden invloed gehad, de laatste vooral door 't brengen van grootere gemoedsrust met 't geloof aan een almachtig Opperwezen, en op grond hiervan mag verwacht worden, dat de Christelijke godsdienst nog meer zal bijdragen tot verzachting van zeden en veredeling van karakter.

Gemoedshoedanigheden.

De bewering, dat Inlanders „eenvoudige menschen” zijn, is niet juist; hun zieleleven is even gecompliceerd als dat der Westerlingen.

’t Animisme heeft op ’t gemoed van den Inlander z’n stempel gedrukt; maar ook de omstandigheden en ’t milieu, waaronder ’t volk zich heeft ontwikkeld, hebben dat helpen vormen. Echter, kenners van de Oostersche volksziel verklaren, dat de psychische verschillen met den Westerling alleen gradueel zijn, niet essentieel; dat er ook geen physiologische verschillen bestaan en dat de Oosterling geschikt is voor de hoogste ontwikkeling, wat trouwens blijkt uit ’t steeds toenemend aantal Inlandsche doktoren, juristen, ingenieurs en journalisten. Zoo komt J. H. F. Kohlbrugge in zijn „Blikken in ’t zieleleven van den Javaan en zijner overheerschers” tot de conclusie:

„Ik zag blanke, bruine, gele en zwarte menschen, en mijn gevolgtrekking is, dat ’t wezen van den mensch overal ’t zelfde is, maar de vormen en de schijn eindeloos veel gedaanten aannemen.”

Hiervan uitgaande, zouden alle karakterverschillen historisch verklaard moeten kunnen worden. We kennen echter slechts ’n klein gedeelte van de geschiedenis van den Inlander, van z’n herkomst en ontwikkeling in vroegere tijden. Toch zijn daar wel gegevens in te vinden, die eenig licht werpen op sommige van z’n karaktertrekken en op ’t geen wij z’n gebreken noemen.

Eeuwenlang is de Inlander, d. i. „Kromo”, de „kleine man”, onderdrukt geweest, eerst door eigen vorsten, later door buitenlandsche veroveraars, ’n maatschappelijke toestand, die veelal geleid heeft tot diepe **onderworpenheid** en **gehoorzaamheid**, tot **achterdocht** en tot **veinzerij**. De onderdanigheid van den Inlander, in ’t bijzonder van den Javaan, is hem ’n tweede natuur

geworden, zoodat van 't Javaansche volk gesproken wordt als van „t meest gedweëe volk der aarde”, en daar die gedweeheid gepaard gaat met aangeboren wellevendheid, roemt de vreemdeling hem als bescheiden, behulpzaam, rustig en tevreden. Op 't karakter van den Javaan zelf echter heeft die levenshouding 'n druk van **kleinheid** en **ondergeschiktheid** uitgeoefend, die belemmerend werkt op 't verkrijgen van zelfvertrouwen en eigenwaarde. Om te leeren handelen uit „zedelijke motieven” waren de omstandigheden dan ook niet gunstig voor hem.

Als we nu gaan spreken over de „gebreken” van den Inlander, dan moet men eerstens niet over 't hoofd zien, dat wij die zelf alle ook hebben in meerdere of mindere mate; en dan, dat de begrippen **deugd** en **gebrek** betrekkelijk zijn. Zoo hebben o.a. leugen en waarheidsliefde voor den Nederlander wel absolute beteekenis, maar hij kent ook leugentjes „om bestwil”, en met de waarheid weet hij soms ook handig te schipperen, zelfs vreemd om te springen.

Van den Inlander, we bedoelen steeds „Kromo”, kan men niet bepaald zeggen, dat hij van nature waarheidsliefde bezit. Waarheid spreken is voor hem geen punt van eer, althans niet tegenover vreemdelingen. Hij spreekt de waarheid of liegt, al naar hij er voordeel in ziet of er door uit onaangenaamheden kan blijven. Weet hij zich schoon te praten, dan heeft z'n omgeving ontzag voor hem en bewondert hem om zijn pienterheid en z'n geweten plaagt hem daarbij niet. Niet 't liegen op zichzelf is in zijn oog 'n gebrek, maar 't liegen, dat geen succes heeft.

Even betrekkelijk zijn de begrippen beleefdheid en onbeleefdheid, eerlijkheid en bedrog, wraakzucht en vergevensgezindheid.

Verder moet niet vergeten worden, dat vele gebreken van den Inlander slechts secundaire verschijnselen zijn, die niet zoozeer in den volksaard liggen als

wel gevolgen zijn van den ongunstigen maatschappelijke toestand, waarin hij zoo langen tijd heeft verkeerd.

De Inlander is zeer gevoelig voor vriendelijke en rechtvaardige behandeling. Van den beschaafden en rechtvaardigen vreemdeling kan hij veel verdragen. 'n Humane behandeling stelt hij zelfs zóó op prijs, dat hij in loondienst aan lager loon bij goede behandeling vaak de voorkeur geeft boven hooger loon bij den trotschaard. Tegenover den humanen, vriendelijken meester laat hij zelfs z'n aangeboren achterdocht varen. Onder bijzondere omstandigheden, bij ziekten of rampen, 't gemeenschappelijk dragen van ontberingen op tochten door 't oerwoud, of bij 't betoonen van belangstelling in familieomstandigheden, wordt hij mededeelzaam, legt hij soms z'n gansche zieleleven open. Men leze daarover Horsting's „Prawiro". Maar over 't algemeen tracht hij z'n gevoelsleven zooveel mogelijk te beschermen om niet bloot te staan aan spot, die hem verlegen, „maloe" zou maken. Hij houdt zich gesloten, als hij 'n hem vijandige wereld tegenover zich voelt.

Onrechtvaardige bejegening neemt hij dikwijls zeer ernstig op. Dan zint hij op wraak en in zijn wraakneming is hij soms zeer geraffineerd. Ter verklaring zou kunnen dienen, dat de Inlander onrecht voelt als 'n drukkende last, die slechts kan worden weggenomen door vergelding. En dat gevoel is sterker, als 't onrecht uitgaat van den vreemdeling. Bovendien is wraak voor hem 'n punt van eer, vooral wanneer z'n familie beleedigd is; dan is 't 'n eerste eisch van de adat, dat dit onrecht gewroken wordt. En zijn godsdienst verbiedt 't hem niet.

Kromo huldigt de menschelijke moraal: zooveel mogelijk buiten bereik te blijven van den straffenden arm van menschen en geesten. Straf beteekent voor hem wraakoefening, maar wie gestraft is, is volkomen gerehabiliteerd en voor z'n geweten en voor de gemeenschap. Nu er echter in Indië ernstig naar gestreefd

wordt 't gevangeniswezen in dien zin te verbeteren, dat 't karakter van vergelding aan de straf ontnomen wordt en vervangen door de opvoedingsgedachte, bestaat de hoop dat ook in dit opzicht gewerkt zal worden aan de moreele opheffing van den Inlander.

De Inlander is van nature **impressionist**: hij laat zich hoofdzakelijk leiden door de indrukken van 't oogenblik, door z'n gevoelens, zelden door z'n verstand. Zijn ontvankelijkheid gaat echter gelukkig evenzeer uit naar 't goede als naar 't slechte.

Kalmte ligt niet in den aard van den Inlander, maar is aangeleerd als fatsoen, als vorm: de adat eischt dat. Zelfs bij verlies van vrouw of kind draagt hij stil berustend z'n leed; hij vindt 't onbeleefd z'n omgeving te hinderen met gejammer. Van aard is hij **hartstochtelijk** en hij laat zich, vooral onder z'n huisgenooten, soms gaan in teugellooze drift. In den maatschappelijken omgang zou hij zich schamen 't decorum te schenden. 'n Driftkop wordt uitgelachen en aan spot stelt de Inlander zich niet gaarne bloot.

Om z'n opvatting van arbeid, dien hij niet kent als levensvreugde, wordt de Inlander voor **lui** gehouden, wat hij inderdaad niet is. Wel is hij gemakzuchtig in z'n werk. Als natuurkind is hij meestal slechts gelegenheidsarbeider; hij biedt zich aan, als hij geld noodig heeft; heeft hij er genoeg van, dan blijft hij weg, soms op 't voor den werkgever meest ongelegen moment. Maar dikwijls is ziekte de oorzaak van z'n lusteloosheid en schijnbare arbeidsschuwheid: 't verlangen naar rust van 'n lichaam, verzwakt door volksziekten, als malaria, mijnworm of dysenterie. En z'n onverschilligheid voor 't werk in loondienst, werk waar hij weinig voor voelt, mogen we hem niet al te zeer aanrekenen. Vaak dwalen z'n gedachten dan af naar 'n pas bijgewoonde wajangvoorstelling of andere feestelijkheid, of moet z'n afgetrokkenheid toegeschreven worden aan zorgen over gezin of vee.

Maar als 't tijd is om z'n sawah te bewerken, dan ziet men hem in z'n aard, dan is hij niet lui. Zie hem dan zwoegen van den morgen tot den avond, ploeg of patjol hanteerend op sawah of berghelling, werkend in de felle zon en in de modder.

Ook bij aangenomen werk dwingt z'n ijver en uithoudingsvermogen vaak bewondering af. En waar de nood hem niet tot harden arbeid dwingt, daar mag toch zeker wel als verontschuldiging worden aangevoerd, dat de Inlander leeft in 'n weelderige natuur en op 'n gemakkelijke wijze in z'n levensonderhoud kan voorzien. Ons, Nederlanders, heeft 'n zware strijd om 't bestaan gemaakt zooals wij zijn: werkzaam, energiek.

Bekend is de **dobbelzucht** van den Inlander: hazard-spelen, als hanengevechten e. d. zijn geliefkoosde aanleidingen om daaraan bot te vieren, met de kans op financiëelen achteruitgang en als gevolg: poging om die door diefstal of fraude te herstellen, onbekwaamheid voor de dagtaak en conflicten met den werkgever.

Verlies bij 't spel en daarmee dikwijls gepaard gaande bespotting maken hem bijzonder prikkelbaar en in dien gemoedstoestand is er maar weinig noodig om hem buiten zichzelf te brengen.

De Inlander is **koopziek** en bezit geen voldoende zelfbeheersching om zich daarin beperking op te leggen, zelfs al heeft hij geen geld. Bovendien, de gelegenheid om aan geld te komen is vaak zoo gemakkelijk. Chineezzen, landgenooten, zelfs Europeanen zijn gewillige geldschietters. Tegen woekerrente schieten zij geld voor op onderpand van preciosa, huis of sawah, of zij koopen van den Inlander zijn nog te velde staanden oogst. Hij denkt dan ook te weinig aan de toekomst, hij leeft van de hand in de tand.

Toch kan hij wel spaarzaam zijn. Hoe spaart hij niet om 'n bedevaart naar Mekka te kunnen doen! En hoe spaart niet de Madoerees, die z'n land verlaat om zwaren arbeid te verrichten op landbouwondernemingen, of zich

laat aanmonsteren op mailbooten! Waarvoor? In hoofdzak om in z'n „negeri” voor 'n tijdje den heer te kunnen spelen, maar ook om schulden af te doen. Is z'n kapitaalje op, wel dan trekt hij er weer op uit. Maar sparen alleen om geld te hebben, dat doet de Inlander over 't algemeen niet. Eerstens denkt hij daarvoor te weinig aan te toekomst, maar dan ook werkt bij hem nog de rechtsonzekerheid na, waarin de bevolking eeuwenlang geleefd heeft.

Den Inlander, den „kleinen man”, wordt wel eens z'n **pronkzucht** en **gulzigheid** verweten, maar inderdaad is hij eenvoudig in kleeding en sober in eten en drinken. 't Is de **adat**, die hem verplicht bij feesten ook feestelijk te onthalen, zich feestelijk uit te dossen, al moet hij zich daarvoor soms diep en voor langen tijd in schulden steken. Dan is hij verkwistend, zeker, maar dan is hij ook de held van den dag, dan geniet hij aanzien en populariteit.

Zeer gevoelig is de Inlander dikwijls voor onderonden weldaden en vriendelijkheden. Wie kent niet gevallen van die aandoenlijke gehechtheid van baboe's aan families, van wie zij kinderen hebben verzorgd. Ook andere huisbedienden, die lief en leed gedeeld hebben met de familie, blijven deze soms hun leven lang trouw. Belangstelling van den Nederlander voor de familie-aangelegenheden van zijn bediende, streelt hem en kan wel degelijk bij hem 'n gevoel van dankbaarheid wekken. Ondankbaarheid is dan ook veelal 't gevolg van de hooghartige en ruwe behandeling, die hij dikwijls ondervindt.

Verstandshoedanigheden.

De Inlander bezit 'n fijne **opmerkingsgave** en 'n sterk **geheugen**, maar hij denkt over 't algemeen slecht; hij denkt niet logisch, ziet niet of onvolkomen 't verband tusschen verschijnselen.

Hij kent geen afgetrokken begrippen, hij personifiëert alles. Hij is ook veelal niet in staat tot 't doen van 'n geregeld en logisch verhaal; kan zelfs niet zeggen, hoe 'n eenvoudig spel gespeeld wordt.

Wel heeft de Inlander **onderzoekingsgeest** en is hij zeer **vindingrijk**. Zie maar eens hoe handig en praktisch hij z'n primitieve werktuigen gebruikt en reparaties weet te verrichten. Toch heeft hij niet veel aanleg voor ambachten. Hij is van huis uit landbouwer, doch als hij onderwijs gehad heeft, trekt handenarbeid hem niet meer aan.

'n Klok heeft hij niet noodig: uit den stand van de zon weet hij zeer nauwkeurig 't uur van den dag te bepalen. Hij oriënteert zich bijzonder gemakkelijk. Hij neemt den horizon als 't ware mee in 'n hem onbekende woning en verplaatst daar meubels noord- of oost-, of zuid- of westwaarts.

In 't algemeen is hij er afkeerig van om z'n denkvermogen in te spannen en meestal loopen z'n gedachten over de geldzorgen van den dag: loon of verdiensten, of hoe hij aan geld zou kunnen komen, of ontkomen aan z'n geldelijke verplichtingen. Maar hij laat zich niet neerdrukken door zorgen. „Hij weert die als muskieten der ziel”, zegt Pater Geurts. Tobben doet hij niet; 't verleden bestaat schijnbaar niet meer voor hem en over de toekomst bekommert hij zich weinig. Hij leeft in 't heden, en tijd is voor hem geen geld. Meestal kent hij z'n eigen leeftijd niet.

Diepe onkunde gaat dikwijls samen met groote **weetgierigheid** voor nuttige kennis, die hem tot aanzien en tot meerderen welstand, althans tot de beschikking over ruimere geldmiddelen zou kunnen brengen. Zijn geldzucht gaat echter gepaard met goedgeefschheid, maakt hem niet tot vrek; hij verlangt geld om feest te kunnen vieren, sieraden te koopen, familieleden uit den nood te helpen.

Alle **idealisme** schijnt bij hem afwezig, maar hij bezit

'n rijke **fantasie**. Zijn droombeelden weet hij dikwijls niet van werkelijkheid te onderscheiden.

- Van **gezondheidsleer** heeft hij weinig begrip; voor zoover hij hygiënisch leeft, doet hij dat uit instinct of op hooger last.

De animistische Inlander onderscheidt natuurlijke ongesteldheden en ziekten, veroorzaakt door tooverij of geesten, maar beide beschouwt hij als straf voor vergrijpen, al is hij zich daarvan niet bewust; beide wijzen op gebrek aan „zielestof”, en deze moet op de een af andere wijze worden aangevuld om genezing te verkrijgen. Verschillende manipulaties worden daarvoor op den zieke toegepast onder gezang of 't opzeggen van magische spreuken of formulieren. Onder de Heidensche volksstammen worden die uitgevoerd door medicijnmannen, tovenaars, priesters of priesteressen; op Java meestal door doekoens.

Daar nu over 't algemeen ongesteldheden door hem worden toegeschreven aan oorzaken van buiten, heeft de behandeling ook meestal van buitenaf plaats door bezwering van booze krachten en invloeden, en door 't dragen van amuletten, die weldoende krachten moeten lokken en schadelijke weren. Zoo worden allerlei medicijnen uitwendig aangebracht op zieke deelen, na van te voren vermengd te zijn met speeksel of met den adem van den medicijnmeester. Ook kent de Inlander door langdurige ervaring vele geneeskrachtige kruiden, waarvan enkele 'n Europeesche vermaardheid hebben gekregen.

Langen tijd heeft de Inlander zich verzet tegen de inwendige geneesmiddelen van den Westerschen geneesheer, tegen injecties en vooral tegen amputeeren, waardoor hij de kans misloopt om gaaf in 't hiernamaals aan te komen. De schitterende resultaten der Westersche genees- en heilkunde, inzonderheid van zendeling-artsen, die hun hulp belangeloos aanboden en door hun tactvollen omgang met den Inlander diens vertrouwen

hadden gewonnen, doen hem thans meer en meer over z'n bezwaren heenkomen, die voor 'n goed deel gegrond waren op z'n animistisch geloof.

Maatschappelijke hoedanigheden.

De Nederlander heeft op de lagere school gelegenheid gehad om „onder 't aanleeren van nuttige kundigheden” opgevoed te worden in „maatschappelijke deugden”. Zijn huiselijke opvoeding werd ook in meerdere of mindere mate verzorgd, terwijl hij die deugden in den omgang met landgenooten en in 't vereenigingsleven verder heeft kunnen ontwikkelen.

De Inlander, Kromo, heeft maar 'n zeer primitieve huiselijke opvoeding genoten en de Maatschappij is voor hem in hoofdzaak de desa. Desniettemin steekt de houding van den Inlander in 't maatschappelijk leven, o.a. op openbare feesten, waar 't steeds ordelijk en rustig toegaat, gunstig af bij die van den Nederlander onder dergelijke omstandigheden in Nederland. De politie in Indië heeft dan ook bij die gelegenheden geen zware taak. Ook aan openbare dronkenschap maakt de Inlander zich niet licht schuldig. Behalve dat 't gebruik van alcohol door den Koran streng verboden is, zou beschonkenheid in 't openbaar geheel in strijd zijn met zijn opvatting van maatschappelijk fatsoen.

Als kind heeft de Inlander moeten leeren door afzien; stelselmatig onderwijs heeft hij van z'n ouders niet gekregen, ook niet in 't vak, dat de vader beoefent. 't Inlandsche meisje leert op dezelfde wijze 't koken, 't weven, 't batikken en anderen huishoudelijken arbeid.

Over 't geheel doen de kinderen wat ze willen en hebben weinig respect voor hun ouders, die zij meer vreezen dan achten.

't Losse gezinsleven, o.a. de gemakkelijke verstooting van de vrouw, werkt natuurlijk ongunstig op de op-

voeding van 't kind; evenals de veelvuldig voorkomende oneenigheid in gezinnen, waar kinderen zijn van verschillende moeders of vaders. De ouderlijke macht is dientengevolge gering. Zijn er bedienden in die gezinnen, dan worden de kinderen licht verwend. Zij raken er aan gewoon bediend te worden en hun zin te krijgen.

Al deze factoren maken, dat de Inlander slecht gewapend 't leven ingaat.

De verhouding van echtgenooten is in de Inlandsche samenleving niet ideaal, naar onze Westersche opvatting. De man heeft 'n vrouw noodig als levensgezellin om hem nakomelingschap te verschaffen, z'n eten te bereiden en hem behulpzaam te zijn bij z'n werk. En de vrouw behoeft 'n man om haar te beschermen, te kleden, 'n onderdak en 'n positie te geven. Ongetrouwd blijven is naar de volksopvatting 'n schande; immers tegen de adat. Van wederzijdsche hoogachting is dan ook in 't Inlandsche huwelijksleven over 't geheel weinig sprake. Hoe pijnlijk dat gevoeld wordt, is herhaaldelijk gebleken uit redevoeringen van vooruitstrevende Javaansche vrouwen op congressen van vrouwenvereenigingen. Op aangrijpende wijze komt dit ook uit in Kartini's werk „Door duisternis tot Licht”. Vurig bepleitte zij de gelijkwaardigheid van man en vrouw. Zij trachtte 't besef te doen ontwaken, dat de vrouw zich door onderwijs onafhankelijk kan maken, dat schoolontwikkeling haar beter berekend maakt voor haar opvoedingstaak; dat 't zedelijk peil van 't gezin daardoor verhoogd zou worden; dat de welvaart zou toenemen bij beter beheer der huishouding; dat lectuur en handwerk 't dobbelspel behoorden te vervangen en dat de vrouw door dit alles meer waardeering zou ondervinden bij den man.

Deze gedachten zijn sedert gerealiseerd in de „Kartini-scholen” en cursussen onder leiding van vooraanstaande Nederlandsche en Javaansche vrouwen en zijn merkbaar bezig de Inlandsche samenleving te doortrekken. En zoo gaat in vervulling de roep van Kartini: „Geef ons

flinke, verstandige moeders en de opheffing en beschaving van ons volk is maar 'n kwestie van tijd."

Bij alles wat de Inlander doet schijnt eigenbaat voor te zitten, zoodat bij den „kleinen man" van **deugd** in moreelen zin moeilijk te spreken is. Echter moeten we aannemen, dat de beginselen der Christelijke zedenleer ook bij den Inlander aanwezig zijn, blijkens den groei en bloei eener jeugdige Christenheid in Ned.-Indië en blijkens de geestesproducten van zooveel ontwikkelde en hoogstaande Inlanders, zoowel vrouwen als mannen.

Gemeenschaps- en plichtsgevoel, die grondslagen voor betrouwbaarheid, zijn over 't geheel bij „Kromo" weinig ontwikkeld. Dat gebrek maakt hem minder geschikt voor den handel; hij is geen man van zaken en houdt zich alleen aan z'n belofte, als hij er voordeel in ziet, natuurlijk behoudens gunstige uitzonderingen, vooral onder de Maleiers, die als handelaren al 'n goeden naam hebben over den geheelen Archipel.

Over oneerlijkheid van bedienden weet iedereen, die 'n tijdje in Indië is, mee te praten.

Toch is oneerlijkheid, in den zin van zich toeëigenen, wat van 'n ander is, geen algemeen gebrek van den Inlander. Men zou bijna geneigd zijn 't 'n gevolg te noemen van de inwerking van 'n vreemde beschaving. In vele streken toch, waar deze nog niet was doorgedrongen, was diefstal onbekend. Door vreemdelingen verloren voorwerpen werden opgehangen aan 'n boom of afgegeven aan 't desahoofd, en vermoedde men, wie de eigenaar was, dan werd geen moeite ontzien 't hem terug te bezorgen.

't **Solidariteitsgevoel** is bij den Inlander tot enge grenzen beperkt. Men zal hem over 't algemeen alleen tot samenwerking genegen vinden, als hij daar steun en voordeel in ziet en 't weinig last meebrengt. De in de laatste jaren opgerichte vereenigingen en bonden hebben intusschen veel tot de ontwikkeling van 't solidariteitsgevoel bijgedragen.

Wel heeft de Inlander 'n bizonder familiezwak: hij is licht begaan met noodlijdende familieleden, die niet nalaten van dat zwak te profiteeren. Bloedverwantschap was ook 't oorspronkelijk samenbindend element in den stam, en dit heeft nog zooveel kracht, dat 't in menige landstreek de Inlandsche samenleving beheerscht.

De **vormelijke omgang**, zelfs met familieleden en desa-genooten is uiterst correct; niet licht zal hij daarin zondigen. 't Is de adat, die hem dat voorschrijft. De **adat** is voor hem richtsnoer en leefregel, door voorouders ingesteld en door de goden gehandhaafd. Streng is hij hierin opgevoed door voorbeeld en vermaning. Hij is gehecht aan zijn adat, die den omgang zoo gemakkelijk maakt; hij is die gaan gevoelen als 'n behoefte, duldt daar geen inbreuk op, heeft verachting voor landgenooten, die hun adat prijs geven voor moderne manieren.

Ook de **hormat**, de vormelijke eerbied voor ouderen en meerderen, neemt hij trouw in acht.

Geen wonder dat 't hem hindert, als de Westerling zich minachtend uitlaat over de adat en hormat van den Inlander, in wiens oog vele Westersche omgangsvormen en eerbiedsbetuigingen bespottelijk zijn.

De Inlander is van nature **wellevend**. Als hem „koe-rang adjar” (je hebt „te weinig manieren” geleerd) wordt toegevoegd, voelt hij zich dan ook diep beledigd.

Beleefde behandeling heeft zoo'n macht op Kromo, dat hij daaronder dikwijls goedig berust in allerlei onrecht.

Wordt hij onbeleefd behandeld door den Westerling, dan blijft hij toch correct, maar vermijdt voortaan zoo veel mogelijk elke aanraking met hem.

Beleefdheidshalve spreekt hij den Westerling of z'n meerdere meestal niet tegen, hij geeft hem gelijk of zwijgt. Maar tegenover desa-genooten steekt hij z'n meening niet onder stoelen of banken.

Voor de ontwikkeling van maatschappelijke deugden staan den Inlander z'n gevoel van **afhankelijkheid** en **onmacht** in den weg, hoedanigheden, die maar al te zeer door vreemdelingen werden en nog worden geëxploiteerd. Men tracht den Inlander klein en gedwee te houden. Door onderwijs en onder den invloed van 'n snel opkomend nationaal bewustzijn begint hij die gedweeheid echter af te leggen. Waar hij vroeger berustte in onheusche of grove behandeling, begint hij zich daar nu tegen te verzetten.

We wezen er reeds op, dat vele gebreken van den Inlander niet in z'n aard liggen. Onder gunstige omstandigheden weet hij ondernemingsgeest en zelfstandigheid te toonen en z'n indolentie te overwinnen. Bekend is, dat de Javaan buiten Java, d. w. z. buiten familie- en desaverband, los dus van traditie, 'n geheel andere persoonlijkheid is. Daar is hij ijverig en flink, zoodat de conclusie misschien gewettigd is, dat bij verbetering van de maatschappelijke toestanden op Java vele z.g. gebreken van den Javaan ook zouden verdwijnen.

Physieke hoedanigheden.

De Inlander heeft over 't geheel geen krachtig physiek. Wel is z'n huid gehard tegen temperatuurswisseling, maar zijn inwendige organen zijn zeer gevoelig voor besmetting. Ook is z'n **weerstandsvermogen** niet bijzonder groot, dikwijls door ondervoeding, in 't algemeen door z'n ongeregelde levenswijze. Aan vaste maaltijden houdt hij zich niet, evenmin als aan 'n vasten slaaptijd.

Intusschen heeft de meerdere zorg, door de Overheid aan de volksgezondheid gewijd, reeds 'n merkbaar gunstigen invloed uitgeoefend op Kromo's lichaamsgesteldheid. Ook de toenemende beoefening van sport door de

Inlandsche jeugd werkt krachtig mee tot verbetering van zijn fysiek.

Door z'n zorgeloosheid stelt de Inlander zich echter dikwijls bloot aan besmetting.

In 't verdragen van pijn bezit Kromo over 't algemeen 'n groote **zelfbeheersching**, terwijl hij vaak 'n merkwaardige **koelbloedigheid** toont in gevaar. Toch is zijn drang naar zelfbehoud niet minder groot dan bij den Westerling.

De Inlander is 'n handig knutselaar en is geveleid als hij prutswerkjes mag opknappen, waar z'n „Toean” geen raad mee weet. Hij bewondert den handigen, flinken Nederlander, dien hij gaarne dient en van wien hij met trots spreekt tot zijn desagenooten, maar ziet met minachtend medelijden neer op den onbeholpen vreemdeling, die niet weet hoe hij Inlandsche werktuigen of wapens moet hanteeren, die gauw vermoeid is of zich sullig over 'n riviértje laat dragen.

Gaarne vergezelt hij den vreemdeling op vermoeiende bergtochten. Hij is 'n taai klimmer en heeft 'n goed uithoudingsvermogen tegen honger en dorst. Men zorgt er echter steeds voor koeli's met proviand vooruit te sturen en ze gedurende den tocht niet achter te laten. Hun gemakzucht en de weinige waarde, die zij aan tijd hechten, hebben menig gezelschap van bergbeklimmers, die vertrouwen stelden in uitdrukkelijke afspraak, in ongelegenheid gebracht.

III. „ONHEBBELIJKHEDEN” VAN INLANDERS.

De vreemdeling, die voor korten tijd Java bezoekt, is meestal vol lof over de beleefdheid van den Inlander.

De Nederlander echter, die in nauwere aanraking met hem komt, kan zich soms vreeselijk ergeren aan zijn „onhebbelikheden”. Hoewel nu erkend moet worden,

dat er wel eens aanleiding tot ergernis gegeven wordt door den Inlander, moet toch niet uit 't oog verloren worden, dat die onhebbelijkheden volstrekt niet altijd opzettelijk bedoeld zijn, en ook wel eens uitgelokt worden.

Hoe daartegen moet worden opgetreden, zal natuurlijk afhangen van de verhouding, waarin men tot den Inlander staat. 'n Loondienaar zal men ontslaan; 'n Inlander, die niet in 'n afhankelijke betrekking staat, zoo als 'n koetsier of chauffeur, kan men z'n onhebbelijkheid verwijten als gebrek aan beschaving, zonder nu dadelijk gebruik te maken van krachttermen; voor opzettelijke onhebbelijkheden op straat, die 't rustig verkeer belemmeren, roepe men de hulp in van de politie, liever dan zelf voor strafrechter te gaan spelen.

Wat de Nederlander in de bijzondere gevallen van onbetamelijkheid te doen heeft, is moeilijk te zeggen, 't is er maar naar, of en hoe hij er op reageert. Wel kan in 't algemeen worden opgemerkt, dat de verstandigste houding is: kalmte en zelfbeheersching of onverschilligheid, uit overweging, eerstens dat z'n eer er niet mee gemoeid is en tweedens dat hij daardoor toont inderdaad de meerdere te zijn; 'n houding, die meer beschamend en bestraffend is voor den bedrijver, dan drift of handtastelijkheid.

Ook moet niet vergeten worden, dat sommige handelingen onhebbelijk genoemd worden, die 't eigenlijk niet zijn. Zoo ergert men zich soms aan de **familiariteit**, die de Inlander zich wel eens tegenover den Nederlander veroorlooft. Men dient zichzelf echter eerst af te vragen, of men daar geen aanleiding toe gegeven heeft, en zoo niet, na te gaan wat de bedoeling kan zijn, en dan zal die dikwijls heel onschuldig blijken.

Soms hoort men, vooral van dames: „Die Inlanders kunnen je zoo brutaal aankijken, als je ze passeert.” Maar dikwijls lokken zij dat zelf uit. Met kritischen, vreesachtigen blik zien zij ze soms aan, alsof elke Inlander 'n kwaadwillige is, die in de gaten moet worden

gehouden. Men late dat na en dan is er ook geen reden tot ergernis.

Ook in 't gebruik maken van de **Hollandsche taal** door den Inlander tegenover den Nederlander wordt wel eens 'n onhebbelijkheid gezien, hoewel de Regeering 't onderwijs in 't Nederlandsch bevordert om den wederzijdschen omgang te vergemakkelijken. Sommigen zien in 't slecht Hollandsch spreken van den Inlander 'n gebrek aan hormat, maar zij bedenken niet, hoe de Inlander wel te moede moet zijn, als hij zijn taal hoort radbraken door den Nederlander.

Evenmin mag men van brutaliteit of bemoeizucht spreken als de Inlander, vooral de Maleier, ons onderweg ontmoetende, vraagt: „Waar gaat U heen?” of „Waar komt U vandaan?” 't Is 'n uiting van belangstelling en niet van onbescheidenheid.

Tot de onhebbelijkheden van den Inlander in loondienst wordt ook wel gerekend z'n wegblijven van 't werk, vooral als hij voorschot heeft. Nu zit Kromo bijna altijd in voorschot en hij houdt er niet van gemaand te worden. Dat wordt wel eens pijnlijk voor landgenooten, bij wie hij in 't krijt staat, die hem beleefdheidshalve niet om betaling willen vragen. Maar de vreemdeling is als schuldeischer niet zoo geduldig, en dat neemt Kromo hem dikwijls kwalijk, blijft weg van z'n werk en zoekt elders 'n nieuwen dienst, om ook daar te beginnen met voorschot te vragen onder allerlei voorwendsels. En de nieuweling loopt daar wel eens in.

IV. FOUTEN VAN DEN NEDERLANDER.

Hoewel we niet dan terloops willen spreken over de gebreken van den Nederlander, 't alleen willen hebben over z'n fouten, moeten we toch beginnen met te wijzen op één gebrek, dat, zoo 't niet overwonnen wordt, allen

vriendschappelijken omgang met den Inlander onmogelijk maakt. We bedoelen de **ergernis** over de gebreken van den Inlander. Nu is ergernis 'n gemoedsgesteldheid, die den mensch dikwijls zóó overheerscht, dat hij voor geen rede vatbaar is, en als men dat gevoel, waar 't den Inlander betreft, verontwaardiging noemt, dan bezigt men alleen maar 'n ander woord, waardoor de onredelijkheid niet wordt weggenomen.

't Ergste vinden wij 't, als onze goede bedoelingen worden miskend. Maar 'n eerste vereischte is, dat die bedoelingen duidelijk en begrijpelijk zijn. Zoo meenen wij uit medelijden met de achterlijkheid van zeden bij den Inlander hem onze z.g. superieure zeden en gewoonten te moeten leeren; te goeder trouw, zeker, maar de Inlander is daar niet van gediend; hij laat zich geen vreemde zeden en gewoonten opdringen, is gehecht aan de eigene en vindt veel van ons „beschaafd” gedoe bespottelijk en vaak hinderlijk.

De Nederlander, die bij eerste aanraking met den Inlander zich laat voorstaan op z'n meerderheid en hem uit de hoogte behandelt, begaat al dadelijk 'n groote fout; die houding wordt terecht beantwoord met terughoudendheid.

In 't midden gelaten, wie in gegeven omstandigheden inderdaad de meerdere is, die meerderheid zal voor 't minst getoond moeten worden.

Nu gaat 't meerderheidsgevoel bij den mensch gewoonlijk gepaard met geringschatting en de Inlander voelt dat als ieder ander als 'n belediging. Wel is hij er aan gewend om door maatschappelijk hooger geplaatsten als mindere behandeld te worden, maar hij ondergaat krachtens de adat die behandeling in 't algemeen van rasgenooten gewilliger dan van anderen en maar noode van den nieuweling, van wien hij de maatschappelijke positie niet kent.

Met eenige minachting ziet de Nederlander neer op 't Inlandsch animistisch volksgeloof en hij ontziet zich

soms niet dat te bespotten, maar hij moet bedenken, hoe betrekkelijk kort 't geleden is, dat zijn eigen voorvaderen zich ook lieten leiden door allerlei bijgeloof, ja dat nu nog vele zijner landgenooten daar niet vrij van zijn.

Als 't ons ernst is den Inlander te leeren begrijpen, moeten wij niet uit 't oog verliezen, welk 'n grooten invloed 't animisme op zijn gedachtenleven heeft en ons onthouden van spot, die de fijn opmerkende Inlander zoo gemakkelijk uit de oogen leest en uit den toon opmaakt.

De Nederlander, vooral de Nederlandsche huisvrouw, is dikwijls heftig verontwaardigd over 't liegen van Inlandsche bedienden, wanneer er b.v. iets beschadigd of verdwenen is. 't Onderzoek naar de juiste toedracht van 't gebeurde wordt dan meestal ingeleid met de vraag: „Wie heeft dat gedaan?“, waarop gewoonlijk als vermoedelijke dader de kat of 'n kip wordt aangewezen. Meent de ondervraagde uit den toon der vraag te moeten opmaken, dat hij of zij er van verdacht wordt, dan volgt 'n besliste ontkenning van schuld. En zoo is deze vraag, als nutteloos, al dadelijk veroordeeld en de verontwaardiging, die dat antwoord soms wekt, geheel misplaatst.

Over 't algemeen hebben directe vragen zelden succes. De Inlander geeft meestal 't antwoord, dat hij meent dat de ondervrager verlangt. Hij liegt „brutaal“, als hij er voordeel in ziet. Overigens praat hij z'n ondervrager beleefdheidshalve naar den mond. Er behoort daarom dikwijls veel tact en geduld toe, om uit den Inlander de volledige waarheid te krijgen.

Is er iets verdwenen, dan komt dat wel eens terecht door de eenvoudige vraag aan den verdachten bediende om 't voorwerp te zoeken, dat mogelijk hier of daar tusschen is geraakt.

Uitgaande van de onderstelde onbetrouwbaarheid en leugenachtigheid van den Inlander, is de Nederlander te zeer geneigd tot verdenking, ja gaat wel eens ondoor-

dacht over tot openlijke beschuldiging, dikwijls met krenkende uitlatingen over Oostersche volkseigenschappen. Dat kan onaangename gevolgen voor hem hebben, vooral als hij misgetast heeft. De Inlander neemt dat ernstig op en is 't aan z'n eer verplicht zich daarover te wreken, te meer als anderen getuigen geweest zijn van de valsche beschuldiging.

Tast men niet mis, dan ondergaat de schuldige gelaten de gevolgen en voelt zich de mindere in slimheid. Maar ook in dat geval moet men voorzichtig zijn en hem niet beschaamd, „maloe”, maken in tegenwoordigheid van anderen. Op z'n minst zal hij dan ontslag vragen, maar hij is ook in staat daarover wraak te nemen.

De Nederlander laat zich maar al te gemakkelijk tot drift vervoeren tegenover den Inlander. Maar drift en daarmee gepaard gaande barschheid werken alleen uit, dat de Inlander „bingoeng” (verbouwwereerd) wordt en dan is er niets met hem te beginnen; bovendien is men in drift zoo licht onbillijk. De Inlander raakt echter in zoo'n geval wel eens over z'n vrees heen tot verzet en dan kan de Nederlander in 'n pijnlijke positie komen. Neen, ook in de Inlandsche samenleving bereikt men met geduld en kalmte en rustige terechtwijzing meer dan met heftigheid.

Hoe de Inlander denkt over den driftigen Nederlander, blijkt soms uit gesprekken en wajangvoorstellingen, waarin deze belachelijk wordt gemaakt.

Bij elken omgang, met wie ook, is **zelfbeheersching** noodig, 'n kunst, waarin 't Nederlandsche volk 't over 't geheel niet ver gebracht heeft. Vooral tegenover de aangeboren beleefdheid van den Inlander en zijn rustige houding in den maatschappelijken omgang komt dit gebrek beschamend uit.

Wel wordt de zelfbeheersching van den Nederlander in z'n aanraking met Inlanders nogal eens op zware proef gesteld, maar juist dan is hij in de gelegenheid te toonen, dat hij inderdaad de meerdere is. Hij zal bij

„onhebbelijk” optreden van den Inlander althans moeten beginnen met zich af te vragen, of hij zelf daar geen aanleiding toe gegeven heeft door onwillekeurige krenking, waar groote kans op is bij gemis aan voldoende kennis van de taal, de zeden en gewoonten van den Inlander.

Vele Nederlanders bewaren tegenover Inlanders 'n koele **terughoudendheid**. Dat schrikt hen af en maakt hen gesloten. En waar die terughoudendheid overgaat in **trots**, daar verdragen zij die minder dan de voor hen natuurlijke trots van hun voorname landgenooten. Voor den Nederlandschen trotschaard heeft de Inlander geen ontzag, maar ook geen andere vrees, dan de vrees om bij verzet in moeilijkheden te geraken. En als de Nederlander uit de onderdanige houding van den Inlander meent te mogen opmaken, dat hij door z'n hooghartigheid ontzag inboezemt, dan laat hij zich door den slimmen Inlander om den tuin leiden, die 'n dergelijke meening benut tot eigen voordeel.

Anderen meenen den Inlander voor zich te winnen door **familiariteit** in toon en behandeling in 't algemeen. Dat wekt den lachlust op, als zij uitgaat van den nieuweling; wantrouwen, als zij komt van den oud-gast, omdat de Inlander daar 'n bedoeling achter zoekt; in 't algemeen weerzin, omdat hij van nature gesteld is op 't in acht nemen van vormen. Wie niet den juisten toon weet aan te slaan bij schertsende gemeenzaamheid, late deze daarom liever na.

Dikwijls laat de Nederlander zich verleiden tot twistgesprekken met den Inlandschen koopman of bediende. Beter is 't zoo min mogelijk met hem in discussie te treden. Zoo licht lokt men „onhebbelijke” antwoorden uit. Zelfs pogingen om Inlanders in dienstbetrekking te overtuigen, dat dit of dat goed zou zijn te doen of te laten, zijn af te keuren. Men geve z'n bevelen of verbiede met tact en beslistheid en wenne hem er aan te gehoorzamen op 't eerste bevel of verbod. Moet men dit

herhalen, dan late men niet na z'n verbazing te toonen. Weet hij uit ondervinding, dat Meneer of Mevrouw 't nog wel eens zal zeggen of verbieden, dan laat hij 't daar allicht op aankomen; precies als kinderen soms. Ergernis en ontstemming zijn dan weer 't gevolg.

Niet raadzaam is 't ook den Inlander tot mikpunt van aardigheden te maken; wel is dat meestal niet kwaad bedoeld, maar hij begrijpt de aardigheden, de scherts van den vreemdeling over 't algemeen niet.

Toch heeft hij wel gevoel voor humor. Zijn humoristische aanleg blijkt onder meer uit de koddige wajangfiguren „Semar”, „Nologareng”, „Petrook” e.a. en uit de grappen, die hun in den mond gelegd worden.

Meer 'n **onnoozelheid** dan 'n fout kan men 't noemen, dat de Nederlander zich geveleid voelt, als hij door den Inlander met 'n hooger titel wordt toegesproken dan hem toekomt en dat hij dan in de meening verkeert, dat de Inlander dat uit bizonderen eerbied voor hem doet.

Omgekeerd begaat de nieuweling wel eens de fout hooggeplaatste of ontwikkelde en onafhankelijke Inlanders met „kowé” (jij) aan te spreken, 'n fout, die meestal uit onwetendheid wordt gemaakt. 't Best doet men, in navolging van 't volksgebruik, den tweeden persoon te vermijden en den Inlander aan te spreken met z'n naam, titel of ambacht.

De verkeerde voorstelling, die de Nederlander heeft van de gevoeligheid van den Inlander, en z'n onbekendheid met diens zeden en geloof, brengen hem er dikwijls toe dezen te kwetsen zonder dat 't z'n bedoeling is. Zoo veroorloove men zich geen aardigheden op den naam van den Inlander, dan maakt men hem weer „maloe”. Bovendien, namen drukken voor hem weleens eigenschappen uit, die hij gaarne wenscht te bezitten; daarom hindert 't hem als daar de draak mee gestoken wordt.

Af te keuren is 't ook om slapende Inlanders opzettelijk ruw te wekken of noodeloos over hen heen te stappen. Onder elkaar doen de Inlanders dat ook niet.

De animist toch gelooft, dat z'n ziel gedurende den slaap van z'n lichaam gescheiden is, dan rondwaart en wederwaardigheden opdoet. Zou nu de ziel op 't moment, dat iemand over den slaper heen stapte, weer willen terugkeeren in 't lichaam en door die handeling daarin verhinderd worden, dan kon dat noodlottige gevolgen hebben voor den slapenden persoon. Wordt hij ruw gewekt, dan zou hij in z'n schrik z'n bezinning wel eens kunnen verliezen en den verstoorder van z'n rust te lijf gaan.

In 't algemeen krenke men den Inlander nooit in z'n aloude volksgebruiken en instellingen; zijn **adat** is hem heilig, evenals zijn godsdienst.

Een der gevaarlijkste verkeerdheden van den Nederlander is 't **slaan**. Vooral de slag tegen 't hoofd is behalve pijnlijk, ook 'n belediging, omdat de Inlander 't hoofd beschouwt als 't centrale zielsorgaan, dat voor leed gespaard moet blijven.

Maar elke **handtastelijkheid** als schoppen, duwen, bij den arm nemen, aan 't oor trekken, is af te keuren en alle **ruwheid**, bedoeld om hem tot ordelijken arbeid te brengen, is vanzelf al veroordeeld als zijnde geen argument. Men voere argumenten aan, die de Inlander begrijpt en zoek z'n kracht meer in gemoedelijkheid. Is de bedoeling van hardhandig optreden vrees te wekken, laat men dan niet vergeten, dat vrees wel eens plaats maakt voor moed, als 't individu buiten zichzelf raakt.

Evenzeer af te keuren is 't gebruik van scheldwoorden, al was 't alleen maar, omdat 't onbeschaafd staat. Maar sommige Inlandsche scheldwoorden, waarvan de Nederlander de portée dikwijls niet begrijpt, en Hollandsche vloeken, waar de Inlander 'n overdreven beteekenis aan hecht, omdat die gepaard gaan met boosheid, kunnen hem tot ernstig verzet prikkelen.

Dan ook heeft 't **omkappen van heilige boomen**, 't **ont-heiligen van plaatsen van vereering** door den Nederlander, 't zij uit overmoed, 't zij uit onwetendheid, reeds

tallooze malen noodlottige gevolgen gehad. Men kwetst daardoor de religieuze gevoelens van den Inlander, wekt naar de volksovertuiging den toorn der goden op, of de wraakzucht van geesten, met 't zekere gevolg van lichamelijk letsel, ziekte of dood. Trouwens alle gevoeligheden van den Inlander, die wortelen in z'n volksgeloof, z'n adat, z'n karakter, moeten ontzien worden, wanneer men althans prijs stelt op 'n behoorlijken omgang. Daarom is 't 'n eerste vereischte voor den nieuweling in de Inlandsche samenleving de volksopvattingen en gebruiken te leeren kennen.

Nog eens, de omgang met den Inlander moet zich van den kant van den Nederlander kenmerken door **welwillendheid**, dat gevoel van genegenheid, dat zich uit in deelneming in zijn lot, in vriendelijkheid en voorkomendheid. En waar die niet wordt gewaardeerd, daar dient men vóór alles toch z'n waardigheid te behouden, zich niet dadelijk gekrenkt te gevoelen en in aanmerking te nemen, dat 't wantrouwen, zooals we reeds zeiden, bij den Inlander gegrond is op tal van treurige ervaringen in den omgang met „Blanda's", zooals hij alle Westersche vreemdelingen pleegt te noemen. Ook wij, Nederlanders, zijn immers nog geneigd te generaliseeren, als we bedrogen of teleurgesteld worden, zelfs waar 't onze eigen landgenooten betreft. De Inlander generaliseert evenals wij, en waar Nederlanders verkeerd optreden, daar bederven zij 't maar al te vaak voor al hun landgenooten, ja voor alle Westerlingen.

Maar 't gerucht van 'n goede, humane, beleefde behandeling door 'n Nederlander van aanzien verspreidt zich ook spoedig als 'n loopend vuurtje door de kampongs. Ook 't voorbeeld, dat de Nederlander dikwijls geeft in 't ontzien van andermans eigendom, in liefdadigheid, financiëelen steun, belangelooze hulp, vooral de medische, heeft z'n nuttige, opvoedende werking op den Inlander. Zeer terecht merkt Prof. J. C. van Eerde

aan 't slot van zijn beschouwingen over Inlanders en vreemdelingen op,

dat de vreemdeling 't vertrouwen en de achting der Inlanders moet verdienen door zelf achting te hebben voor den Inlander;

dat hij niet meesterachtig, bedillend moet optreden, maar met den ernstigen wensch hem te begrijpen;

dat er geen beter middel bestaat voor 't winnen van vertrouwen dan 't spreken van de **landstaal** en de kennis van de aan den Inlander dierbare **begrippen, zeden en gewoonten**.

V. OMGANG MET SPECIALE CATEGORIEËN VAN INLANDERS.

Hebben we tot dusver aangegeven hoe de **houding** van den Nederlander tegenover den Inlander in 't algemeen behoort te zijn en daarbij in oogenschouw genomen de **volkseigenschappen** en **gebreken** van den „kleinen man”, alsook de **fouten van den Nederlander**, thans volgen eenige opmerkingen en beschouwingen over den omgang met bepaalde categorieën van Inlanders.

We beginnen met den **voornamen Inlander**, den Inlander van aanzien door afkomst of ambt.

Van omgang in den zin van maatschappelijk verkeer met den Inlander uit deze groep is gewoonlijk alleen sprake voor Nederlanders, die door hun betrekking dikwijls met hem in aanraking komen. Zij gaan met hen om op voet van gelijkheid. Men betoont elkaar attenties, wisselt bezoeken en noodigt elkaar uit op feesten.

Maar ook de Nederlanders, althans op kleine plaatsen, die niet ambtshalve met deze categorie te maken hebben, zullen wel doen de gewone omgangsvormen tegenover hen in acht te nemen. Zij zouden er anders in 'n onaangename positie door kunnen geraken, geïsoleerd worden

in de samenleving. Maken zij kennis met de Inlandsche notabelen dan wordt 't ijs gebroken en de aanpassing aan de nieuwe omgeving vergemakkelijkt.

In den laatsten tijd neemt men bij nieuwelingen, die op 'n kleine plaats komen, meer en meer de neiging waar om den gebruikelijken vorm der **kennismaking**, zelfs met Europeesche families, te verwaarloozen. Dit kan niet verstandig genoemd worden, vooral waar men zoo op elkaar is aangewezen in den omgang als daar. Elken nieuweling, ziet men dan ook met eenige gereserveerdheid komen. Begint hij echter kennis te maken, dan laat men z'n terughoudendheid dadelijk varen.

Zoo ook in de Inlandsche wereld. Onbedrevenheid in de Inlandsche omgangstaal kan niet als excuus worden aangevoerd, voor die nalatigheid, daar de meeste Inlanders van stand tegenwoordig Hollandsch spreken of verstaan en voor 'n bezoek steeds wel Hollandsche kennissen te vinden zijn om mee te gaan en als tolk te dienen.

* * *

Onder de **Inlanders van afkomst** nemen vorstelijke en adellijke personen uiteraard 'n bijzondere plaats in. Aan deze notabelen geve men de eer, die hun overeenkomstig de eischen der samenleving in hun eigen land toekomt, al heeft men ook persoonlijk nog geen kennis met hen gemaakt. Men moet niet denken: „Waarom zou ik dat doen, ze kennen me immers niet.” Deze onderstelling toch is niet juist; iedere nieuweling uit 't Westen wordt in die beperkte samenleving opgemerkt en beoordeeld naar z'n wellevendheid en hij ondervindt daar de gevolgen van.

Voor al in de Vorstenlanden op Java en ook in de zelfbesturende rijken in de Buitengewesten, waar de Nederlander in veelvuldig contact komt met de aristocratische élite der bevolking, is dat van groote beteekenis. Daar vooral leert hij de aanraking met Inlanders van aanzien

kennen als 'n onmisbare voorwaarde voor samenwerking in de Inlandsche samenleving.

Ook buiten deze aristocratische kringen, in colleges als Volksraad, raden van provincies en regentschappen op Java, alsook in verschillende commissies, ingesteld door de Regeering, door gewestelijke of plaatselijke besturen, of door particuliere lichamen, is de verhouding van Nederlandsche en Inlandsche leden er een van gelijkgerechtigden en gelijkwaardigen. Alleen op dezen voet is vruchtbare samenwerking mogelijk en wordt 't algemeen belang 't best gediend.

* * *

'n Belangrijk deel van de Inlandsche samenleving maken de **intellectueelen** uit, die meer en meer in aantal toenemen.

Nu is er in de verhoudingen van Nederlandsche en Inlandsche bestanddeelen der Indische maatschappij 'n belangrijke verandering gekomen sedert Indië meer en meer is opgenomen in 't wereldverkeer en vooral sedert 't einde van den wereldoorlog. Onder buiten- en binnenlandsche invloeden maakt Indië 'n periode door van politieke volksopleving.

Tal van vereenigingen zijn er ontstaan, die gericht zijn op 't ontwikkelen en bevorderen van 'n eigen nationaal volksleven, op de opheffing van den Inlander uit de ondergeschikte plaats, die hij over 't algemeen in de Indische samenleving inneemt. Zelfs vrouwen en jongelieden organiseeren zich in algemeene en plaatselijke bonden. Ook ambachts- en werklieden vereenigen zich in vak-organisaties ter verkrijging van betere arbeidsvoorwaarden en mannen en vrouwen van ontwikkeling geven leiding aan die beweging en trachten daar nationaal-Indonesische eenheid in aan te brengen.

Zoo is er 'n politiek leven in de Inlandsche maatschappij tot ontwaking en ontwikkeling gekomen, dat onder den naam van „nationalisme” 'n stuwkracht wordt

tot verbetering van maatschappelijke toestanden en tot vorming van 'n openbare meening, waaraan krachtig wordt meegewerkt door 'n nogal vrijmoedige pers. Die nationale beweging heeft na de onderdrukking van de communistische ongeregeldheden, die enkele jaren geleden in sommige streken van West-Java en West-Sumatra de gemoederen in ernstige beroering hebben gebracht, aan kracht gewonnen. Voor zoover de voormannen, de volksleiders, langs ordelijken weg, met wettige middelen en in samenwerking met 't Landsbestuur hun maatschappelijken en politieken arbeid verrichten, is 'n welwillende en voorkomende houding tegenover hen gewenscht. De Regeeringspolitiek toch is ook gericht op grootere zelfstandigheid, op autonomie van land en volk van Indië.

't Veldwinnen van 't streven naar zelfstandigheid in verschillende kringen der Indische samenleving nu maakt de mogelijkheid groot, dat de Nederlander spoedig in aanraking komt met Inlandsche **nationalisten**. Hij zal zijn houding tegenover dezen in den omgang hebben te bepalen; 'n houding, die niet twijfelachtig kan wezen, als hij bedenkt, dat de omgang moet voeren tot wederzijdsche waardeering, en als hij ervaart, dat vele nationalistten aan inrichtingen van middelbaar en hooger onderwijs hebben gestudeerd en in Nederland academische graden hebben verworven. Hij zal dan inzien, dat 't dwaas zou zijn dezen als minderen te beschouwen en te behandelen. Men geve hun dan ook de eer, die hun als menschen van ontwikkeling toekomt. Zij hebben recht op welwillende belangstelling in hun streven naar verwezenlijking van hun levensideaal, al moge dat streven vaak getuigen van zelfoverschatting en van overdrijving in woord en geschrift.

In onzen tijd, nu allerwegen volks- en menschenrechten worden geëerbiedigd en beschermd, past geen hooghartige of krenkende houding tegenover Inlanders, die zich als landskinderen van Indonesië inspannen om hun

land en hun volk langs wettigen en ordelijken weg tot zelfstandigheid te brengen.

Wel past 't den Nederlander 't ontwakend nationaal bewustzijn met belangstelling te volgen, en 't is z'n plicht om zooveel in z'n vermogen is 't bestaande gevoel van ondergeschiktheid, 't onbehaaglijk gevoel van overheerscht te worden bij de Inlandsche bevolking, te verzachten en volkstegenstellingen weg te nemen.

* * *

Onder velerlei omstandigheden komt de Nederlander ook in aanraking met Inlanders, die in geen andere verhouding tot hem staan dan die van medeburgers of mede-ingezetenen: op den weg, aan loketten, in trams, treinen en autobussen, in bioscoop, kortom in alle openbare gelegenheden, die voor ieder toegankelijk zijn.

In al die omstandigheden, waarin de Inlander „vrij man” is en de Nederlander geen recht op voorrang heeft, geldt voor dezen dezelfde burgerlijke beleefdheid, die hij in acht neemt tegenover onbekende landgenooten. Dat moge hem wel eens moeilijk vallen, en de houding van 't Inlandsche publiek, dat de eigen beleefdheidsvormen tegenover den Nederlander wel eens nalaat, stelt inderdaad z'n zelfbeheersching soms op zware proef, maar dan dient hij te bedenken: dat hij geen aanspraak heeft op voorrechten; dat hij 't voorbeeld heeft te geven in maatschappelijke beleefdheid; dat aanmatiging onhebbelijkheid kan uitlokken, en dat de eer en de waardigheid van den Nederlander niet worden aangetast door de erkenning van de burgerrechten van den Inlander in diens eigen land.

Tot deze groep behooren de talrijke Inlanders, die in z.g. „vrije beroepen” hun bestaan vinden, zooals grondbezitters, handelaren, winkeliers, ambachtslieden en zij, die kunstnijverheid beoefenen.

Van dezen nemen we alleen de catagorie der **handelaren**, 'n groep, die allengs 'n grootere plaats begint in

te nemen naast die der grondbezitters en landbouwers. Zij hebben in vele landstreken den klein- en tusschenhandel in handen en met hen begint zich langzamerhand 'n Inlandsche middenstand te vormen.

Met den Inlandschen koopman, 't zij aan de deur, 't zij in 'n winkel, is 't contact van den Nederlander uit den aard der zaak beperkt tot 'n onderhandelen over koopwaar. Nu is 't 'n algemeen verschijnsel, dat de koopman, vooral de „venter” niet zuinig overvraagt. Op 't noemen van 'n exorbitanten prijs laat hij echter vaak al dadelijk volgen, dat men wel mag afdingen. Men behoeft daar niet verontwaardigd over te zijn, of z'n verbazing zoo ver te drijven, dat men van elke onderhandeling afziet. Wanneer men vooraf zorgt voor eenige zaken en warenkennis, dan kan men behoorlijk afdingen en door loven en bieden tot 'n schappelijken koop komen. Zonder die kennis loopt men er gemakkelijk in of snijdt men de onderhandelingen af door 't noemen van 'n veel te lagen prijs. In 't laatste geval pakt de koopman meestal zwijgend z'n uitstalling weer in, maar z'n groote geduld met uit- en inpakken raakt ook wel eens uitgeput en dan kan hij zich soms niet weerhouden 'n onhebbelijke opmerking te maken.

* * *

We komen thans tot 'n niet minder belangrijke categorie in de Indische maatschappij, gevormd door die groepen, met welke de Nederlander in **dienstbetrekking** staat tot **denzelfden werkgever**.

In 'n land als Indië, met onderscheidene ambtelijke instellingen en bedrijven, openbare lichamen en inrichtingen, gouvernementsspoor- en tramwegen, mijnbouw, bosch- en pandhuisbedrijven, zout- en opiumregies, politie, onderwijs enz. waarbij zoowel Inlanders als Nederlanders werkzaam zijn, is de onderlinge verhouding van dezen van groote beteekenis voor 'n goeden gang van zaken. De Nederlandsche ambtenaar of beambte

toch komt, behalve in dienst, ook wel in de Indische maatschappij in contact met z'n Inlandschen hooger en lageren collega.

In hoofdzaak wordt de verhouding tusschen personen uit die groepen beheerscht door den rang, dien zij bekleeden, door de plaats, die zij innemen in de ambtelijke hiërarchie, welke haar bijzondere eischen stelt van tucht en discipline ter bevordering van 'n goede onderlinge verstandhouding. 't Ligt voor de hand, dat de verhouding tusschen de ambtenaren van beiderlei landaard niet tot in bijzonderheden en volledig geregeld kan worden en dat veel overgelaten moet worden aan de tact en 't beleid van de superieuren en aan den goeden wil van allen in de erkenning van wederzijdsche rechten.

Ook vele Inlandsche ambtenaren en beambten hebben zich in de laatste jaren georganiseerd in vakvereenigingen, zooals de Inlandsche onderwijzers en 't Inlandsch personeel, dat werkzaam is in de verschillende gouvernementsbedrijven. Met de besturen dezer organisaties hebben de Nederlandsche ambtenaren hoe langer hoe meer, zij 't indirect, rekening en voeling te houden. De leiders vertolken de gedachten, ook bezwaren en grieven der aangeslotenen en 't heeft z'n nut kennis te dragen van wat onder dezen omgaat; kennis te nemen ook van de beschouwingen der Inlandsche pers.

Ook in **particuliere** instellingen, ondernemingen en bedrijven vindt men 'n min of meer gelijksoortige verhouding tusschen 't personeel als bij gouvernementsinrichtingen.

* * *

In veel losser dienstverband tot den werkgever staat 't **werkvolk**, zoowel bij openbare als bij particuliere bedrijven. In hoofdzaak bestaat dat uit koeli's. 't Zijn de loonarbeiders, de sjouwers, de lastdragers.

Als los werkman verricht de koeli allerlei karweitjes, waarvoor geen vakkennis noodig is. Maar tal van koeli's op Java doen dagelijks in groepen of individueel graaf-

en plantwerk, zijn belast met 't snijden van suikerriet, 't plukken van koffie, thee, tabak, 't tappen van rubber en 't vervoer van producten van de ondernemingen en van handelswaren naar en van schepen, stations en winkels.

Tienduizenden Inlandsche koeli's ook werken in allerlei dienstverband als „contractanten” op ondernemingen en bedrijven in de Buitengewesten, vooral op Sumatra. Zij worden geregeld aangeworven op Java en verrichten hun loonarbeid op de groote landbouwondernemingen tijdens den duur der arbeidsovereenkomst.

Als tuin-geëmployeerde, ondernemingsassistent, opzichter, enz. komt de Nederlander in veelvuldig contact met den koeli. Voor nieuw aangekomen, jonge employé's op plantages is 't dikwijls voor 't eerst van hun leven, dat ze in dienstverhouding komen tot werklieden uit 't volk. Die verhouding geeft in 't practische leven in Holland al moeilijkheden, maar meer nog waar 't Inlanders betreft en dan in 't eenzame binnenland. De omgeving werkt hier allerlei misverstand in de onderlinge verhouding in de hand en conflicten worden vaak eenzijdig toegeschreven òf aan ruw optreden van den Nederlander òf aan onbetamelijk gedrag van den arbeider.

De koeli werkt daar onder z.g. poenale sanctie, 'n strafrechterlijke gebondenheid, die noodig gevonden wordt voor de bedrijfszekerheid. Wel versterken de straf- en dwangmaatregelen tegen den niet werkwilligen koeli-contractant 't dienstverband in niet geringe mate, maar of die bevorderlijk zijn voor de ontwikkeling van 't plichtsgevoel van den Inlander mag betwijfeld worden.

Op zulke ondernemingen nu leven Nederlanders en Inlanders, employé's en contractkoeli's, als 't ware onder geestelijken druk. Beide groepen werken en leven daar in 'n uitheemsche omgeving, in 'n gedachten- en levenssfeer, die geheel anders is dan in

't land, waar zij thuis hooren. De gestrengte dienstverhouding in 'n dergelijke omgeving bemoeilijkt 'n behoorlijke verstandhouding tusschen de beide partijen, die op samenwerking zijn aangewezen. Waar niettemin 'n goede verstandhouding op groote ondernemingen bestaat, is dit te danken aan de juiste begrippen, die allengs bij de Nederlandsche werkgevers zijn gekomen ten opzichte van hun verantwoordelijkheid voor de belangen van de van hen in maatschappelijk opzicht zoo afhankelijke immigranten. Deze vinden op vele ondernemingen voortreffelijke verzorging, zooals zij in het land van herkomst niet kenden, zoodat velen zich na afloop van hun werkovereenkomst duurzaam op de ondernemingen vestigen.

Echter zijn de toestanden niet overal zoo gunstig en de van tijd tot tijd voorkomende aanslagen op assistenten wijzen er op, dat soms veel aan 'n goede verstandhouding ontbreekt. 't Zou al te eenvoudig zijn bij dergelijke ernstige conflicten de schuld te zoeken 't zij bij de assistenten, 't zij bij de koeli's alleen. De grondoorzaak van dit maatschappelijk euvel ligt dieper, ligt in de Indische maatschappelijke toestanden en verhoudingen. Toch is ontegenzeglijk de houding, 't gedrag en 't optreden van den Nederlander van invloed op de stemming onder 't Inlandsche arbeidersvolk, en is 't van groot belang, dat hij rekening houdt met de in den laatsten tijd veranderde Inlandsche mentaliteit in 't algemeen en met den geestestoestand van den koeli-immigrant in 't bijzonder. Deze is ver van z'n desa, waaraan hij gehecht is en waar z'n gedachten voortdurend heentrekken.

Nieuw aangeworven koeli's hebben zich eerst te acclimatiseeren, lichamelijk en geestelijk; ze hebben tijd noodig om zich aan te passen aan de nieuwe omgeving, alvorens ze als volwaardige krachten kunnen worden aangemerkt en behandeld. Vele ondernemingen zorgen ook voor geestelijke ontspanning van hun arbeidersvolk; met gamelan-muziek, wajangvertooningen en film-voor-

stellingen wordt afwisseling gebracht in 't soms zeer eentonig bestaan der koeli's. Nog niet overal is er echter in voldoende mate voor gezorgd, dat de contractarbeider zich, „senang” kan gevoelen in z'n omgeving. In den eersten tijd vooral, den tijd van overgang, waarin hij zich vaak „bingoeng” gevoelt, behoort met buitengewoon veel tact tegen hem te worden opgetreden, wanneer de koeli z'n plicht niet naar behooren doet. Door schrobbeering of afstraffing van ongezeglijke of lijdelijkweerspannige koeli's trachten assistenten wel eens hun gezag hoog te houden, maar daar is vreesaanjaging niet 't rechte middel voor en de werkgevers hebben dan ook terecht strenge orders uitgevaardigd tegen 'n dergelijk optreden.

Heeft de Nederlandsche cultuur-employé toezicht uit te oefenen op den individueelen arbeid van den koeli, dan is er direct contact en dan dient hij de Inlandsche taal te verstaan en voldoende te spreken om z'n orders in duidelijke bewoordingen te kunnen geven. Worden die dan met tact — de Inlandsche talen hebben verschillende verzachtende vormen voor bevelen — ingekleed, zoo wordt er behoorlijk aan de uitvoering begonnen. Wie zich echter wijs maakt, dat, nu de order goed en ten volle begrepen is, 't ook wel goed zal blijven gaan, zal wel eens bemerken buiten den waard te hebben gerekend, d. w. z. buiten 't karakter van Kromo, buiten z'n neiging om van verslapping in 't toezicht gebruik te maken, om wat „afwisseling” te brengen in z'n taak.

De koeli wil, vooral in den beginne, wel werken, maar 't is alsof hij daarbij steun verwacht door toezicht of aanmoediging.

Hoe men niet moet optreden als er verkeerd of slecht gewerkt, dan wel geluierd wordt, is gemakkelijker te zeggen, dan wat men wel moet doen. Voor 't eerste geval gelden de algemeene opmerkingen betreffende den omgang met Inlanders, voor 't tweede is bij opvolging van die wenken de weg niet alleen aangewezen, maar

al ingeslagen. Met wat gemoedelijkheid, tact, kalmte en geduld, speelt men 't dan wel klaar. Voelt men zich daartoe niet in staat, dan doet men verstandig om terechtwijzigingen door Kromo's landgenoot te laten overbrengen, door den „mandoer", die meestal wel den juisten toon weet te treffen en de juiste woorden weet te kiezen om den nalatige z'n fout onder 't oog te brengen. Misschien ware 't zelfs te wenschen, dat de cultuur-assistent zich in principe onthield van zelf te berispen, vooral wanneer hij 't arbeidersvolk nog niet goed kent en nog niet vertrouwd is met hun individueelen aard.

't Zal thans wel overbodig zijn te zeggen, dat de assistent niet alleen de handen thuis moet houden, maar den koeli in boosheid zelfs niet moet aanraken of bedreigen. Licht wordt 'n bedreiging beantwoord met 'n dreigende houding en dan komt 't onmisbare prestige van den opzichter in 't gedrang.

Bovendien kan er niet ernstig genoeg op gewezen worden, dat ook de employé bij de cultures kennis dient te hebben van 't volkskarakter, de zeden en gewoonten van den Inlander en zich vertrouwd moet maken met de Inlandsche omgangstaal.

* * *

De Inlandsche **mandoer**, dien we tevoren even noemden, vormt de onmisbare schakel tusschen den werkgever en den koeli bij massa-arbeid op 't veld en in de tuinen; hij is de man, die z'n mannetjes kent, vaak vertrouwd is met de eigenaardigheden van werknemer en werkgever beiden.

Heeft hij ervaring, dan weet hij in den omgang met beide partijen te geven en te nemen. Zijn orders zijn duidelijk en beslist en z'n terechtwijzigingen meestal zóó, dat ze zonder wrevel of verzet worden aanvaard. Hij heeft voldoende prestige, is dikwijls de steun van 't gezag van den werkgever of zijn vervanger en treedt bij

dreigend conflict vaak op als bemiddelaar. De mandoer behoort daarom met eenige onderscheiding behandeld te worden en ontzien; natuurlijk binnen zekere grenzen. Voorkomen zal moeten worden dat de mandoer zich in de plaats gaat stellen van den werkgever en misbruik maakt van zijn positie. Dan moet hij voelen wie de baas is en dat men hem slechts noodig heeft als tusschenpersoon ter bewaring van 't contact met den koeli. Direct contact bijwijlen tusschen werkgever of diens assistent met het werkvolk blijft bovendien steeds gewenscht ter voorkoming van knevelarij of afzetterij door den mandoer.

* * *

Een andere groep van Inlanders, met wie de Nederlander in nauw contact komt, wordt gevormd door de **huisbedienden**.

Evenals in Nederland vormt ook in Indië 't dienstbodenvraagstuk vaak een dagelijksch onderwerp van gesprek onder dames. De nieuwelingen onder de Nederlanders, die in hun eigen land nog dikwijls weinig of geen omgang gehad hebben met de daar niet minder „lastige” of „onhebbelijke” bedienden, worden dan overstelpt met raadgevingen en wenken met betrekking tot huis- en tuinjongens en baboe's. Een bloemlezing uit 't geen men zooal verneemt — we kiezen daar natuurlijk alleen de opmerkingen uit, die voor den nieuweling waarde hebben — moge hier volgen.

Hebt ge 'n goed stel bedienden, houd ze dan in eere, ontzie hun eigenaardigheden, zie wat door de vingers, maar laat niet merken dat ge ze niet missen kunt, dat hebben ze direct in de gaten; geeft ge hun 'n vinger, dan doen ze al gauw 'n aanslag op uw heele hand. Behandel uw huisbedienden human; betaal ze behoorlijk, maar verwen ze niet; wees vriendelijk en gemoedelijk, maar onthoud U van vertrouwelijkheid, houd ze buiten uw zaken. Toon echter belangstelling, als ze vertrouwelijke

mededeelingen doen over zich zelf of over hun gezin; leen niet 't oor aan praatjes over burenen.

Laat uw orders duidelijk zijn, maar houd steeds contrôle op de uitvoering. Zorg er voor, dat ze hun plicht doen, maar gun hun ook behoorlijke rust. Ge kunt streng zijn, maar luister naar redelijke bezwaren; duld echter geen tegenspraak en laat U niet verleiden tot twist-gesprek.

Verbaas U niet over hun gebreken of ondeugden, maar leer die begrijpen. Breng hen niet in de verzoeking tot diefstal; laat daarom geen kasten openstaan, die gesloten behooren te zijn en laat geen sleutels slingeren.

Stel 'n vaste regel in voor 't geven en inhouden van voorschotten op hun loon, 'n usance waar niet aan te ontkomen is.

Wees spaarzaam met lof, maar geef hun af en toe 'n goedkeurend of opwekkend woord.

Houd er rekening mee, dat ze Uw taal min of meer verstaan, al spreken ze die niet; maak uzelf zoo spoedig mogelijk vertrouwd met de hunne. Vergeet verder niet, dat ge in de Indische samenleving als in 'n glazen huis woont. Bedienden laten zich gemakkelijk uithooren en zoo komt uw intiem huiselijk leven licht op straat. 't Is dus zaak zich te beheerschen.

De **djongos**, ook wel **sepèn** genoemd als hij over de **dispens**, de provisiekast gaat, voelt zich van 't bediendenpersoneel wel de voornaamste. Heeft hij eenmaal 't vertrouwen van de Njonja of van den Toeàn, dan is hij 't meestal, die in vacatures van andere bedienden voorziet. Dat geeft hem eenig gezag over de anderen. De geroutineerde djongos kent z'n werk, maar kent ook al vele Toeans en Njonja's. Wees verzekerd, dat hij u als nieuwe meester of meesteres bestudeert en naar den uitslag daarvan z'n optreden bepaalt. Houd daar rekening mee. Laat hem merken, dat ge gesteld zijt op orde, netheid en stiptheid. Heeft hij z'n werk gedaan, zoek dan geen extra-werkjes voor hem, maar laat hem vrij

en gun hem z'n strootje of z'n loopje naar den weg of naar de waroeng.

De **baboe** is de rechterhand van de huisvrouw; ze maakt de slaapkamers aan kant, doet 't verstelwerk en behandelt de huiswasch. Is er 'n baby, dan wordt ook die soms aan haar zorg toevertrouwd. In den laatsten tijd ziet men de Nederlandsche moeder echter zelf meer en meer de zorg voor haar kroost op zich nemen; ze loopt zelf achter den kinderwagen, baadt en kleedt zelf de kinderen. Toch wordt die verzorging hier en daar nog maar al te veel in de handen der baboe gelegd met 't niet denkbeeldig gevaar, dat 't kinderlijk gemoed wordt bedorven door 't toegeven aan alle wenschen en grillen, en door 't aanwenden van bedenkelijke middeltjes om de kleine zoet te houden of in slaap te krijgen.

'n Ander gevaar, dat de bemoeienis der baboe kan meebrengen, ligt in 't gebruik van de Maleische omgangstaal. Door 't kinderlijk eenvoudige dier taal raakt 't kind daar al heel spoedig mee vertrouwd. Maar intusschen worden de spraakorganen niet voldoende geoefend, niet ingesteld op de moeilijker Hollandsche klanken, woorden en constructies. 't Heet dan wel: „dat komt later wel terecht,” maar als 't volkomen terecht komt, dan gaat dat toch steeds gepaard met veel moeite en verdriet. Daarom is 't geraten, dat de ouders zelf steeds Hollandsch tegen de kleinen spreken, en de baboe's zoo weinig mogelijk met hen alleen laten.

Voorts behoort ook nauwlettend toegezien te worden op den omgang van oudere kinderen met de bedienden, die hen soms voorlichten in zaken, die nog niet des kinds zijn. 't Kwade zit niet zoozeer in 't geen verteld wordt, als wel in de geheimzinnigheid, waarmede zulke mededeelingen worden gedaan, ter voorkoming dat de ouders er iets van te hooren krijgen.

Waar de Inlandsche volksopvattingen omtrent kinderverzorging en -opvoeding zooveel verschillen van de

Nederlandsche, is groote voorzichtigheid in dit opzicht stellig niet overbodig. Maar de invloed van de baboe of van 't andere bediendenpersoneel wordt opgeheven, als de ouders zich geheel geven aan de opvoeding der kinderen, met hen meeleven en hun vertrouwen hebben weten te winnen.

* * *

'n Indische samenleving van bizonderen aard vindt men op de onder Nederlandsche vlag varende passagiers- en vrachtschepen.

Over de verzorging aan boord van de Nederlandsche schepen, die naar en van Indië varen of de uitgestrekte zeeën en binnenwateren van den Indischen Archipel door- kruisen, wordt terecht allerwegen lof vernomen; ook en vooral van buitenlanders, die vaak aan onze schepen de voorkeur geven boven die van eigen land. Het aangename verblijf aan boord dier schepen voor passagiers en touristen is in niet geringe mate te danken aan de voortreffelijke bediening door de Inlandsche bedienden, onder toezicht en leiding van 't Europeesch personeel. Toch levert de noodige samenwerking van beide groepen wel eens moeilijkheden op.

Inlanders en Nederlanders bevinden zich aan boord in 'n voor beiden uitheemsche omgeving. Beiden staan onder de dicipline van 't gestrengscheepsrecht en in dienstbetrekking tot dezelfde maatschappij, hun werkgeefster, en beiden hebben hun onderscheiden taak, met eigen rechten en verplichtingen.

Nu eischt 't intensieve bedrijf aan boord 'n streng geregelde huishouding en 'n vlotte, nette bediening van de passagiers. Van 't Inlandsch bediendenpersoneel wordt daarvoor stipte en nauwkeurige opvolging van bevelen gevergd. Daartegenover mag van 't Nederlandsche personeel geëischt worden, dat die bevelen duidelijk worden gegeven, zoodat geen misverstand mogelijk is,

maar op welwillende, zij 't ook besliste wijze, zoodat ze zonder tegenzin worden opgevolgd.

De duidelijkheid der orders laat echter nogal eens wat te wenschen over. 't Nederlandsch personeel bedient zich van 'n brabbeltaaltje, 't z.g. scheepsmaleisch, dat op bedenkelijke wijze de regels van constructie en uitspraak negeert; en van de Inlanders, grootendeels Madoereezen, waaronder 'n zeker percentage goed schoolonderwijs heeft ontvangen, anderen alleen hun moedertaal kennen, wordt gevergd dat zij dat toch maar verstaan. Dat dit wel eens aanleiding geeft tot misverstand, boosheid en kwetsing behoeft niet te verwonderen. Gelukkig bezit de Inlander 'n merkwaardig aanpassingsvermogen en raakt hij spoedig vertrouwd met dat taaltje. Hij gaat dat echter overnemen en brengt den Nederlander zoo in den waan goed Maleisch te spreken.

Neemt men nu in aanmerking, dat de Maleische omgangstaal zich aan boord beweegt binnen 'n zeer beperkten woordenkring en men volstaan kan met enkele eenvoudige vormen, in hoofdzaak loopend over order en verbod, vraag en antwoord, dan mag verwacht worden, dat dit weinige dan ook correct gebruikt wordt.

Ook de welwillendheid, waarmee bevelen en terechtwijzingen behooren te worden gegeven, is dikwijls ver te zoeken. 't Is waar, men heeft geen tijd om veel pourparler's te maken, maar meestal helaas ook geen geduld, terwijl velen onbekend zijn met wat den Inlander prikkelt.

Toch is 't voor 'n vlotte samenwerking in goede verstandhouding noodzakelijk, dat 't Nederlandsche personeel beschikt over kalmte en zelfbeheersching; ongeduld en heftigheid maken den Inlander „bingoeng" en dan is er niets met hem te beginnen, hij lacht van zenuwachtigheid of wordt brutaal. Zoo worden conflicten geboren, die 'n dreigend karakter kunnen aannemen, wanneer hij nog „maloe" gemaakt wordt. Ook hier is 't de mandoer weer, die door zijn tusschenkomst erger kan voorkomen; hij is de man van routine, van veel ondervinding in

omgang, de man die als landgenoot weet hoe hij z'n mannetjes in hun wisselende stemmingen moet aanpakken, ook weet wat ze waard zijn.

Nogmaals, laat 't Nederlandsche personeel wat meer aandacht besteden aan de kennis van 't volkskarakter, de zeden en gewoonten van den Inlander en van de gebruikelijke Maleische omgangstaal, en bovenal, laat 't zich in zijn aanraking met den Inlander op betamelijke wijze gedragen, blijk geven van beschaving, dan behoeft 't niet z'n toevlucht te nemen tot vreesaanjaging door ruwe woorden, bedreigingen of handtastelijkheden.

VII. SLOTOPMERKINGEN.

Met nadruk willen we ten slotte nog wijzen op 't volgende.

De **Nederlander** verkeert in Indië in 'n eenigermate bevoorrechte positie. Gekomen uit 'n land van staatkundige vrijheid en burgerlijke gelijkheid, voelt hij zich in Indië als 't ware op 'n voetstuk geplaatst.

In de overzeesche gewesten van Nederland, komt hij niet zoo onder den indruk van 't „vreemde” der omgeving met haar veelsoortige verhoudingen en toestanden, getemperd als die wordt door de gedachte, dat zijn landgenooten onder de Europeesche bestanddeelen der Indische maatschappij, wat aantal en positie betreft, 'n belangrijke en vooraanstaande plaats innemen. De Nederlander kan zich daarom in 't algemeen in „Tropisch Nederland” sneller en beter aanpassen aan de samenleving dan in welk vreemd land ook.

De **Inlander** ziet in den Nederlander 'n vertegenwoordiger van een hem uit eeuwen oude historie en traditie bekend volk en gevoelt zich instinctief in 'n andere verhouding tot hem te staan dan tot 'n anderen Westerschen vreemdeling. In meerdere of mindere mate ge-

voelt hij, Kromo, zich aan den Nederlander ondergeschikt, althans niet geheel „vrij man”, zooals tegenover den Engelschman of Franschman, die in 't bestuur van Kromo's land niets te zeggen heeft.

Van die bevoorrechte positie in de Indische samenleving nu make de Nederlander geen misbruik. 't Is verklaarbaar, dat hij zich gesteund gevoelt door 't gezag van 't bestuur zijner landgenooten. Hij heeft echter niet de minste reden om van dezen **zedelijken** steun meer te verwachten, dan welke andere ingezetene, al dan niet Nederlandsch onderdaan, in de Indische maatschappij; zelfs kan hij, al is hij Nederlander, uit Indië worden geweerd en uitgezet.

De **bescherming** van de Inlandsche bevolking, o.m. ten opzichte van 't Inlandsche grondbezit — in den zin van reserveering van akker- en boschgronden ten behoeve van de inheemsche bevolking — behoort tot de eerste plichten van de Regeering en 't Bestuur, en waarborgt den Inlander tegen willekeurige en ongewenschte handelingen, ook van Nederlanders.

Waar de politiek der Regeering er op gericht is om aan de Inlandsche ambtenaren en volkshoofden in veel grootere mate dan vroeger **zelfstandigheid** toe te kennen bij de bestuursvoering over eigen land en volk, dient de Nederlander onder de Inlanders in Indië zich zóó te gedragen, dat die politiek door hem niet bemoeilijkt wordt, en in zijn optreden mee te werken tot 't vestigen van 'n behoorlijke verstandhouding, tot 't doen verdwijnen van elke vijandigheid, van alle achterdocht, die hinderpalen voor 'n vriendschappelijken omgang. Zoo zal hij zich 't leven in Indië aangenaam maken en zijn taak met grooter voldoening kunnen vervullen.

Bij Uitgever dezes verscheen mede:

SOBAT MELAJOE

Eerste Kennismaking met de Maleische taal voor zelfonderricht, met woordenlijsten Hollandsch-Maleisch en Maleisch-Hollandsch.

Prijs f 1.90.

BEOORDEELINGEN:

Dit boekje bevat zeer goede eigenschappen, het is uitstekend verzorgd en handig van formaat, terwijl het kort, duidelijk en zakelijk meedeelt wat men weten moet, zonder te veel af te dalen in allerlei taalregels.

Over 't geheel genomen lijkt mij dit een goed boekje.

(w.)g. J. G. SINIA.

De Groene Amsterdammer.

In de inleidende, voor een ieder zeer begrijpelijk gemaakte lessen zijn alleen de voornaamste taalverschijnselen behandeld, noodzakelijk voor 't nuttig gebruik van een woordenboek.

Het wil ons voorkomen, dat dit practische woordenboekje zijn weg wel zal vinden, daar het op beknopte, doch duidelijke wijze den „orang baroe” op de hoogte brengt van de Maleische omgangstaal.

De Indische Verlofganger.

MIJN LETTERKAART

Hulpmiddel bij 't eerste leesonderwijs voor
SCHOOL en HUIS en tot ZELFOEFENING

f 0.50

De handgrepen stellen in staat 't lezen leeren op deze wijze te veraangename. De oefeningen geven aanleiding tot veel zelfwerkzaamheid.

Vacature.

Een aardig leermiddeltje. 'n Weinig omslachtig, maar stevig dingetje. Het groote voordeel van die letterkaart: ze laat toe vlug heel wat verbindingsen te maken, waarbij de l.l. telkens maar één woordje (of verbinding) tegelijk voor oogen krijgen. Wat voor het vormen der woordbeelden in het brein der jeugdige lezertjes zeer voordeelig is. Ik meen dat het hier besproken leermiddeltje ons heel wat goeds brengt.

Het Vlaamsch Heelal.

De kinderen, die op school woordjes vormen met hun letterkaartjes van de leesplank, zullen thuis graag met deze kaart dat nuttige spelletje als 'n zeer aangename bezigheid nadoen.

De Nederlandsche Ouderraad.

Een alleraardigst en allerhandigst leermiddeltje.

Leidsch Ouderblad.

Deze woordvorming met „Mijn Letterkaart” is tevens 'n nuttige inleiding tot 't latere schriftelijk dictee.

Zijn de leerlingen zoo ver gevorderd dat zij drukletters in schrijfletters gaan overbrengen, dan leent zich M. L. daar beter toe dan 't leesboek, zij zien telkens maar één woord tegelijk. *Ons Ouderblad* Centrale v. Rotterdam.

De heer R. J. Romeyn, hoofd der leerschool bij de Gem. Kweekschool te Rotterdam, verklaarde na klassikaal gebruik: „De Letterkaart bleek 'n goed repetitiemiddel naast Hoogeveen”.

Als klassikaal leermiddel vind ik „Mijn Letterkaart” zeer goed, alsmede voor zelfoefening, 't zij thuis, 't zij op school.

w.g. J. GROENEMA,

Gep. Inspecteur L.O. N. O. Indië.

..... 't Lijken me (Letterkaart en Rekenkaart) zeer geschikte leermiddelen De Letterkaart kan gebruikt worden ongeveer als 't Leesplankje v. Hoogeveen en vraagt niet 't tijdroovend en veel toezicht eischend wegbergen van lettertjes. Ook thuis kunnen de kinderen er aardig mee bezig gehouden worden.

De Gereformeerde School.

MIJN REKENKAART

Hulpmiddel bij 't eerste Rekenonderwijs voor
SCHOOL en HUIS en tot ZELFOEFENING.

f 0.50

Hier geen rompslomp (van latjes, stokjes of blokjes),
'n weinig omslachtig kartonnen dingetje.

Ons wordt hier meer dan een eenvoudig middeltje aan
de hand gedaan, het is meteen 'n leerboekje, gegeven met
't oog op *zelfoefening*, de meest vruchtbare methode, die
denkelijk is.

't Nieuwe schuilt hier vooral in den vorm, die zeer een-
voudig is, maar ook mooi en vooral practisch.

Het Vlaamsch Heelal.

Een stevig passepartout. Alle optel- en aftreksommen
tot 20, in drieterm tot 30 kunnen hiermee gemaakt wor-
den. Dit leermiddel is goed bruikbaar.

Tijdschrift voor buitengewoon onderwijs.

„Mijn Rekenkaart” is 'n handig, practisch leermiddel,
dat in de school heel wat gemak kan geven. Ze kan 't
schoolbord en 't eerste rekenboek geruimen tijd vervangen.

De Nederlandsche Ouderraad.

De kinderen moeten iets *zelf doen* en ze *zien* de hoe-
veelheden. Ook thuis kunnen ze er aardig mee bezig ge-
houden worden.

De Gereformeerde School.

De heer P. J. Romeyn, hoofd der Leerschool bij de
Gem. Kweekschool te Rotterdam, verklaarde na klassikaal
gebruik: „De kinderen werken er vlug mee. 't Tijdroovend
stippen zetten of ballen voorschuiwen hebben we hier niet.
't Leermiddel kan zeker aanbevolen worden.”

Een eenvoudig hulpmiddel bij 't rekenonderwijs voor
optellen en aftrekken. Met genoegen zullen de kleintjes
hier schuiven en de uitkomstgetallen te voorschijn brengen.

Het Katholiek Schoolblad.

MIJN TEL- EN TAFELKAART

Hulpmiddel bij 't eerste rekenonderwijs voor
SCHOOL en HUIS en tot ZELFOEFENING

f 0.60

Dit leermiddel kan 't telraam vervangen en biedt boven
dit nog enkele voordeelen... 'n nuttig werktuig.

De School met den Bijbel.

MIJN LEESBLAD

Hulpmiddel bij 't eerste leesonderwijs voor
SCHOOL en HUIS en tot ZELFOEFENING

f 0.10

Het „leesblad” bevat woordstukken, die gemakkelijk
door toevoeging voor of achter van 'n medeklinker tot
woorden gemaakt kunnen worden. De leerlingen kunnen
er ook op de taalles woorden van maken. Een aardig
idee en netjes uitgevoerd.

Tijdschrift v. Buit. Onderwijs.

WANNEER?

Opvouwbare tijdtabel der Vaderlandsche
Geschiedenis voor de Lagere School

f 0.20

'n Heel bruikbaar overzicht, dat zich niet te buiten gaat
aan allerlei pietluttigheden.

Het Katholiek Schoolblad.

Niet te veel; maar ook niet te weinig.
Origineel werk.

De School m/d Bijbel.

Van denzelfden schrijver verscheen bij
BLANKWAARDT & SCHOONHOVEN,
te R i j s w i j k (Z.-H.):

VLAK EN LICHAAM

Eindonderwijs der L. S. en Inleiding tot
de Meetkunde voor M. U. L. O. Scholen
in twee deeltjes.

Prijs van het
EERSTE DEELTJE f 0.50 TWEEDE DEELTJE f 0.40

*Van dit werkje verscheen de onderstaande beoordeeling in De
Vacature:*

Zelden hebben wij kennis gemaakt met zulk een practisch werkje, zoo mooi van opzet en zoo schitterend gezien. Kennis van hoeken, vlakken en lichamen op deze wijze aangebracht, is stellig voor iederen leerling te verkrijgen. Belangstelling voor dit voor velen zoo moeilijke en vaak onvruchtbare vak kan o.i. niet uitblijven. Het geeft schitterende aanleiding tot zelfwerkzaamheid en wij zijn overtuigd, dat aan het eind geen enkel leerling verlegen zal zitten met toepassing in de praktijk en daar komt het voor verreweg de meesten toch maar op aan. En hun, die later volgens de wetenschappelijke methode zullen moeten werken, kon geen betere dienst bewezen worden, dan op deze concrete wijze, volgens de ervaringsmethode, en door de zelfwerkzaamheid gevoel te krijgen voor den abstracten ondergrond. Het illustratie-materiaal is talrijk en prachtig uitgevoerd. Allen, die practisch meetkunde-onderwijs willen geven, raden wij kennismaking ten zeerste aan.

Bij JOH. YKEMA 's G r a v e n h a g e verscheen:

HEMEL EN AARDBOL

LEERBOEKJE VOOR DE LAGERE SCHOOL EN
INLEIDING TOT DE KOSMOGRAFIE VOOR M.U.L.O.

Geïllustreerd

Prijs f 0.60.

In dit boekje geeft de schrijver niet meer dan noodig is, zakelijk en beknopt, terwijl hij alles baseert op de waarneming der leerlingen en hen aan het denken tracht te brengen.

Het boekje lijkt ons heel geschikt om de wijze aan te geven, waarop eenig elementair onderricht in Kosmografie kan gegeven worden, gebaseerd op eigen waarneming.

Het werd door den Uitgever goed verzorgd.

De Sollicitant

J. EIGENHUIS

Een zeer duidelijk boekje, dat met veel inzicht zich beperkt tot de hoofdzaken. 't Houdt tevens rekening met de Indische scholen.

Onze Vacatures.

In dit werkje worden op aanschouwelijke wijze de velerlei verschijnselen op astronomisch gebied in oorzakelijk verband met elkaar gebracht.

Deze kennis vormt 'n flinke steun voor voortgezet onderwijs.
Alles wordt degelijk besproken.

Het Onderwijs.